دپرمختيا او ودې د حق په ګډون د ټولو بشري حقونو، مدني، سياسي، اقتصادي،ټولنيزو او فرهنګي حقونو پراختيا او ملاتړ

د خپل سرو او ناقانونه اعدامونو په اړوند د ځانګړی رپوټ ورکونکی
فليپ آلستون رپوټ

افغانستان ته ماموريت

دا د ملګرو ملتونو د بشر حقونو شورا لپاره د ځانګړی رپوټ ورکونکی د رپوټ نا رسمی ژباړه ده.
د ژباړلو چاری د نا قانونه اعدامونو د پروژی له خوا په لاره اچول شوی وی.
www.extrajudicialexecutions.org

لنډيز

افغانستان اوس په داسې يوې جګړه کې ښکيل دی، چې هره ورځ په کې زيات شمير ملکي وګړي وژل کيږي، چې دا دمنلو وړ نه دی. په ۲۰۰۸ کال کې شاوخوا ۲۱۱۸ ملکي وګړي، چې د وسلوالو نښتو په پايله کې وژل شوي دی اټکل شوي، چې نږدی د ۲۰۰۷ کال په پرتله ۴۰سلنه زياتوالی ښي. دا ټول هغه مرګونه نه وو، چې مخنيوی نه شوای کيدای. ملکي وګړي په ورځني توګه له نا امنيو سره مخامخ دی، او د دوی ډيری ورځنی دندی دوی د مرګ له ګواښ سره مخامخ کوی. دوي د طالبانو له خوا ترور کيږي، او د افغان او نړيوالو ځواکونو له خوا امنيتی پوستو او کاروانونو سره نږدی په مرمی ويشتل کيږي. دوي د طالبانو په بې پروا ځانمرګو بريدونو کې وژل کيږي، او يا په ناسمو پلان شوي او نا تناسبه هوايي بمباريو کې خپل ژوند له لاسه ورکوي. او يا دوي د ناسمو معلوماتو پر بنسټ د نړيوالو استخباراتی ځانګو چې دولت او پوځی قوماندان د هغو مسوولیت پر غاړه نه اخلی د کورونو د تالاشی پر مهال وژل کيږي.

زما د حقيقت موندنی ماموريت په لړ کې، په ۲۰۰۸ کال د می په مياشت کې ځانګړی پام دې ته وو، چې و پوهيږم دا وژنې څرنګه او ولی رامنځ ته کيږی، ترڅو داسې د حل لاری ورته پيدا کړو، چې د ملکي تلفاتو کچه کښته راشی. په هره توګه او د هر چا له خوا چې رامنځ ته شوی وي. د دې لپاره چې دا تر سره شی منازعی ته می له ملکی محوره کتنی څخه کار واخيست، او په دی لټه کی شوم چې د غاړو هغه تکتيکونه چې ملکی تلفاتو لامل کيږي، پيدا کړم او د يوی غاړی کړنې څرنګه د ملکی تلفاتو احتمال د بلی ډلی له خوا ډيروي، او څرنګه ملکی وګړی د پوځی مقابلی څخه د ساتنی په موخه په جدل کې را ښکيل کيږي. په جګړه بوخت دواړو غاړو د ملکي تلفاتو مسوولیت يو پر بل اچوي، خو حقيقت دا دی چې طالبان، افغان ځواکونه او نړيوال ځواکونه د ناقانونه وژنو په هکله مسُوليت لري. او هره يوه غاړه په جګړه کې د ملکي تلفاتو د کچې په را کښته کولو کې مسوولیت لري.

هغه وژنو ته په پام کې چې طالبان يې عاملين دی، د هغوي مشرتابه خپلو جګړه مارو ته روښانه اوامر ورکړی، چې بشري حقونو او نړيوالو بشر پالو قوانينو ته درناوي وکړي، او له انسانی ډال څخه کار اخيستنه ودرول شي، د ملکي وګړو وژنې، او همدارنګه د ځانمرګو بريدونو چې د ډيرو زياتو نا متناسبوملکي وګړو د وژنو لامل ګرځی، د پای ټکي کيږدی. د بشري حقونو پلويان د خپلو دغو موخو د پرمختيا لپاره بايد هڅې وکړي، تر څو د دوي د مشرانو سره په خبرو اترو شی. دا په کورنيو منازعو او وسلوالو سرغړونو کې عامه خبره ده، او افغانستان نه بايد استثنا وي.

د ملکي کسانو د وژنې په اړه چې افغان او نړيوالو ځواکونه يې لامل ګرځی، نو دغه ځواکونو ته اړينه ده چې خپلو د بمباريو او تلاشيو تګ لاره بيا وڅيړي. د موخو د ښې ارزونی لپاره بايد نوری ښې لاری چاری وليټول شی، او ځواکونه بايد پر دې مطمين شي، چې د دوی د يرغل ډول د ملکی وګړو د تلفات لامل نه ګرځی او د پوځی اړتيا د ګټو څخه زياته نه وي. سربيره پردې نړيوال ځواکونه ته اړينه ده، چې مسوولیت منلو او روښتيا ته په خپلو عملياتو او څيړنو کې پراختيا ورکړی. د منازعی اړوند ملکي تلفاتو د شميری اټکلونه بايد عامو ته څرګند شي. او نړيوال ځواکونه بايد د دې شونتيا رامنځ ته کړی، چې افغانان په آسانی سره د وژنو د څيړنو او د قانونی تعقيبونوڅخه معلومات په لاس راوړی. د نا مسُولو بهرنی استخباراتو له خوا پوځي عملياتو ته اجازه ورنه کړل شي.

د دولت او نړيوالو ځواکونو، د خسارې د جبران تګلاری دا شونتيا رامنځ ته کړی، چې زياتره افغانان خپل د زيان غرامت تر لاسه کړي. خو دا تګلارې کيدای شي، چې ښه او پياوړی شی، په ځانګړي توګه د ښې همغږی او د هغې د ورځني تطبيق کولو په ذريعه. وړاندی، قوماندانان بايد قربانيان او کورنی وليټوی او د دغه تګلاری د جوړولو پر مهال د ښځو ځانګړې ستونزی د هغوي د لاس رسی په اړوند په پام کې ونيول شي.

سربيره پر هغو وژنو چې د منازعی په پايله کې رامنځ ته کيږی، دا رپوټ د هغو ناقانونه وژنو چې د قانون تنفيذ، د منځنيو شخړو، او يا هم د عدلي قضايی سيستم د ناکاری له کبله را منځ ته کيږي، په باب هم دې. لومړی، افغانان

د پولیسو او نورو وسلوالو ډلو چې د دولتی چارواکو د لاس لاندې دي په نا قانونه توګه وژل کیږي. چې داسې پیښی په ډیره لږ کچه سره د دولت له خوا په جدی توګه څېړل کیږي. څرنګه چې د پولیسو د سمون هڅې روانی دي، نو د ملی پولیسو جوړولو ته پام ډیر ضروری دي، او همدا شان هغه اړیکی چې د پولیسو، ملیشو، او ځانګړو قومونو او سیاستوالو تر منځ شته باید پرې شي، دویم، یو شمیر د پام وړافغانان په ځانګړی توګه ښځی، چې په اصطلاح د "ناموسی وژنو" قربانیان ګرځی، چې دولت د دغو وژنو په څیړنه، څارنه او محاکمه کولو کې پاتې راغلی دي. درېیم، په ټولیزه توګه عدلی او قضایي سیستم اساساً نیمګړتیاوی لري، فساد او نه وړتیا په پراخه توګه شتون لري. زورواکې او شتمن مجرمین خوشی کیږي. بیړنې اړه د دې لپاره شته، چې د هغو دولتی چارواکو په وړاندی چې د فساد په جدی پېښو کې ښکیل دي باید اقدام وشی، تر څو د فساد د کچې د راټیټولو پر وړاندی، چې سیستم یې ککړ کړی، لومړنی ګام پورته شي. څلورم، په عدلي او قضایي سیستم کې نیمګړتیاوی د دې لامل ګرزي، چې د بیګناهو خلکو په اعدام محکومیدلو، شونتیا زیاته شي. د عدالت ټینګولو او نړیوالو قوانینو ته په پام سره، د اعدام د سزاګانو په ترسره کولو کی باید قانونی ځنډ راوستل شي.

ډېرو زیاتو افغانانو، د خپل ژوند په ډیر وخت کې نښتی، جنګونه او بی رحمې تجربه کړی دي. چې زیاتره یې خپل خپلوان پرله پسی په جګړو کې له لاسه ورکړی دي. په داسی حال کې چې افغانان د بهتره ژوند وړتیا او لیاقت لری. د دغه راپور پیغام دا دی چې، زیاتره هغه وژنې چې اوس مهال په افغانستان کی پیښیږی، د هغوي څخه د مخنیوي امکان شته. افغانستان دولت، نړیوال ځواکونه، او طالبان داسی بیړنی اقدامات خپل کړي، تر څو د نا قانونه او ناضروری وژنو کچه را ټیټه کړي.

د ځانګړی رپوټ ورکونکي فلیپ آلستون رپوټ د ناقانونه او خپل سری اعدامونو په باب د هغی ماموریت افغانستان ته (۵-۴ می د ۲۰۰۸ کال)

I. شالید

II. په منازعه کي وژني

أ. د ملکی وګړو له لیدلوري کتنه

ب. پوځي عملیات او د ملکي وګړو وژني

1. هوايي بمبارۍ او بشری ډال

2. تالاشۍ

3. د پوځی اطلاعاتو راټولول او ناسم معلومات

4. ځانمرګي بریدونه

5. د ځواکونو ساتنه

ت. د ملکي خلکو د ملاتړ په اړه متعارض نظرونه

1. د نا پلوي توب لپاره هلی ځلی

2. د طالبانو له خوا ترور او "شپه پاڼی"

3. د نړیوالو ځواکونو له خوا ګواښونه او وېروني

ث. د نړیوالو ځواکونو په پوځی عملیاتو کی روڼتیا او مسوولیت اخیستنه

ج. د زیانمنو لپاره دزیان جبران

ح. پر طالبانو اغیزه اچول

III. د پولیسو سمون او ملیشه

IV. عدلي او قضایي سیستم

أ . پیژندګلوي

ب. فساد او معافیت

ت. ښځي او عدلي قضایي سیستم

ث. ناموسی وژني

ج. د اعدام سزا

V. انتقالی عدالت او د تیر مهال د جرمونو لاسوندونو ساتنه

الف نښلونه: د ماموریت تګلاره

ب نښلونه : لمن پاڼي

I. شالید

1. افغانستان د خپل قلمرو په ټولو سیمو کې د وسلوالې شخړې سره مخ دی. په حقوقی اصطلاح، دا یوه نړیواله وسلواله جګړه نه، بلکی د دولت چې د نړیوالو پوځی ځواکونو ملاتړ ورسره دی، او له بیلا بیلو وسلوالو ډلوو تر منځ جګړه ده.[1] د دولت ځواکونه شامل دي له افغان ملی اردو، چې د نړیوالو ځواکونو سره نږدی کار کوي، ملي پولیس، یو ماته شوي او د مخالفینو له خوا ګوزارونو زعملي اداره ده، او د ملي امنیت ریاست چې یوافغانی استخباراتی اداره ده، چې د خپلو عملیاتو د ترسره کولو برسیره نورو ملي او نړیوالو غاړو ته هم معلومات ورکوي. نړیوال پوځی ځواکونه پر دوه برخو ویشل شوي دي، یو د نړیوالو مرستندویه امنیتي ځواکونو په نامه (آیساف)، چې د یاغی ګری پر ضد جګړه پر مخ بیایي او د ناټو تر قوماندې لاندې دي (د اګست د میاشتی د ۲۰۰۳ کال راهیسي)، او بل یی د آزادی ټینګولوعملیات(او ای اف) په نوم یادیږی، چې د ترهګری پر ضد د مقابلی دنده لري، او د امریکا د متحده ایالاتو له خوا رهبری کیږي. هغه وسله والی ډلی چې د ملی او نړیوالو ځواکونو په وړاندی دریږی او صف تړی، د مرستی او یووالی بیلا بیلی اندازی ښي او دوی په پراخ ډول د "طالبانو" په نامه یادیږی که څه هم دوې کله کله د "دولت پر ضد عناصرو" په توګه پیژندل کیږی.[2] په داسې حال کې هغه ناقانونه وژنی چی د روانی وسله والی منازعی په ترڅ کی تر سره کیږی، د دغه رپوټ اصلی ټکی دی، هغه جلا لاملونه چې د دغو ناقانونه وژنو سبب ګرزی او په پولیسو او عدلی قضایي سیستم کې ریښې لری، هم په دغه رپوټ کی راغلی دي.

II. په منازعه کی وژنې

أ. د ملکی وګړو له لیدلوري کتنه

2. په افغانستان کی د یو افغان ملکي وګړي په توګه پاتې کېدل اواوسیدل اسان کار نه دی. ورځني کارونه ژوندون ګواښي، ملکي وګړي دمنازعی د ټولو غاړو له خوا وژل کیږي. ماته دا مهمه ده چې ناقانونه وژنې کمې شي، د هرچا له لوری او په هره توګه چې رامنځ ته کیږي. دا کار داسی ارزونو ته اړتیا لري، چې د منازعی ټولی غاړی په خپلو کړنو کی داسې سمون راولي چې، د هغه بی امنیتی کچه چې د جګړی له کبله خلکو ته متوجه ده، را ټیټه کړي.

3. هغه تیری چې افغان ملکي وګړي ورسره مخ دي د نورو څخه چې په افغانستان کی یې تجربه کوی توپیر لري، که څه هم طالبان ځینی ځانګړ تیاوی او توپیرونه وړاندی کوي، خو بهرنیان پرته له دې نه دی، چې د هغوی کړنو ته پام وشي، په پراخه توګه د طالبانو له خوا په موخه شوی دي. بهرنیان یا په ټولیزه توګه تر تحفظ لاندی وي او یا هم د دولت او نړیوالو ځواکونو له خوا یې ملګرتیا نه کیږی. نو له دې کبله، بهرنیان د یوې غاړې او بی تمیزه تیریو سره مخ دي، او دوې پر خپلوامنیتی تدابیرو لکه د فزیکی ساتنی (د بیلګې په توګه د لوړو دیوالونو ودانې) او فیزیکی ډډه کول (د بیلګې په توګه، د سړک دغاړو د بمونو ساحی ته نه ورتلل) تکیه کوي. که چیرې دا پرتله کړو، د منازعې په یوه سیمه کې یو افغان ملکی وګړي د ټولو غاړو له خوا د تیریو او جبرونو سره مخ دي[3]. تر ټولو د لمس وړ اړخ د منازعی، د غاړو تر منځ پوځی جګړه ده: یرغلونه پر هغو کورونو چې د یاغیانو د شته والی ګمان پری کیږی، د هوایي حملو تر سره کول پر هغو ځایونو چې د طالبانو د راټولیدو ګمان پری کیږی، پر پوځی کاروانونو ځانمرګی بریدونه، کمینونه او پوځی مقابلی، او داسی نور. د منازعی پر دی اړخ کې، ملکی وګړی ندرتاً په عمدی توګه په موخه کیږی، خو کیدای شی دوی د "جانبی زیان" او یا هم د جګړه مارو د ګمان پر اساس ووژل شي.

4. په لاندی شننه کې دغو ټکو ته پام شوي دی: (۱) د دواړو خواوو هغه تکتیکونه چې په نیغه توګه د ملکي تلفاتو لامل ګرځی، (۲) د یوې غاړی هغه سلوک او یا د جګړی روشونه چی د بلی غاړی پر سلوک باندی اغیزه واچوي، او د ملکی تلفاتو د زیاتیدو لامل ګرځی، (۳) د ملکي وګړو د ملاتړ د لاس ته راوړلو لپاره سیالی.

ب. پوځی عملیات

1. هوايي بمبارۍ او انساني ډال

1. پر ۲۰۰۸ م کال کې، ۶۴ سلنه ملکي تلفات (۵۵۲ کسان) د نړیوالو ځواکونو د هوايي بمباریو او هغه نږدې هوايي ملاتړ چې د خپلو ځواکونو څخه یې کوې چې د طالبانو سره په جګړه کې ښکیل وي، له کبله رامنځ ته کیږي. دغو مرګ ژوبلو د نړیوالو ځواکونو پر وړاندې پراخ قهر او غضب ته لا زور ورکړ. ملکي تلفات کیدای شي د هغو بریدونو په پایله کې، چې ګمان کیږي جګړه ماران به وي، او یا هم د جانبي زیانونو په نتیجه کې رامنځ ته شي. نړیوال بشر پاله قوانین پر مشروع پوځي موخو بریدو ته اجازه ورکوي، حتی که چیرې په پایله کې ملکي تلفات هم رامنځ شي، خو دا باید د تناسب له اصولو سره برابر وي.[4]

2. دا قوانین همدا شان په داسې حالاتو کې لکه د کنړ په ولایت کې، چیرې چې طالبانو پر نړیوالو ځواکونو د خلکو له میشت ځایونو څخه راکټ ویشتلې وو، او دوی پر همغه ځای ځوابیه حمله کړې وه، هم تطبیق کیدای شي. ما د دې په باره کې چې نړیوالو ځواکونو به په عمدې توګه سره ملکي وګړي د دې حملو په اړوند ګرم بللي وي، کوم شکایت وانه وریدل. خو برداشت دا وو، چې د دوې په ځوابیه حملو کې د ملکي خلکو ساتنې ته لږ پاملرنه شوې وه. یوه رسمي چارواکي داسې وویل، که ځایي خلک د وسلوالو مخالفانو څخه ملاتړ ونه کړي نو دوی په داسې موقف کې نه دي، کله چې وسله وال وغواړي د دوی د ځای نه یرغل وکړي او دوی مداخله وکړای شي. همدا شان هغه زیاته کړه چې د نړیوالو ځواکونو لپاره متقابل ځوابیه عمل دومره ګټه نلري، ځکه چې وسله وال مخالفین ډیر ژر وروسته له خپلو حملو څخه د سرحد نه اوړي او پاکستان ته ځي. نړیوال پوځي ځواکونه د موخو د څیړلو او د جګړې د روش د ټاکلو لپاره طرز العملونه لري. دا طرز العملونه ماته راونه ښوودل شول، او زه په داسې حالت کې نه یم چې د هغې انطباق پذیرې د نړیوال بشرپاله قوانینو سره و ارزوم. خو د هغو لیکل شویو طرزالعملونو نه پرته دا معلومه نده چې آیا په عمل کې بشپړ احتیاط د حملو په تر سره کولو کې کیږي تر څو دا یقیني کړي، چې حملې بې تمیزه نه وي او ملکي تلفات به د هغه پوځي موخې چې توقع یې کیږي په پرتله سره ډیر نه وي.

3. نړیوال بشرپاله قوانین د منازعې له غاړو څخه غوښتنه کوي، چې ملکي وګړو ته د زیانونو د کمولو په موخه د مخالفې غاړې له خوا د حملې پر وخت لازمي کړنې تر سره کړي.[5] دا په داسې حال ده چې په ځینو پیښو کې طالب جګړه مارانو خلکو ته اخطار ورکړې تر څو مخ کې تر یرغل خپلې سیمې پرېږدي، ما د څو کتونکو څخه واوریدل چې طالبان د خپلو ځواکونو د ساتلو په موخه په عمدې توګه ملکي وګړو څخه د "انساني ډال" په توګه کار اخلي. په ځینو بیلګو کې، طالبانو د خلکو د میشت ځایونو څخه د نړیوالو ځواکونو پر هډو، قطارونو او نورو پوځي موخو د راکټ حملې کړې دي، نو په دې توګه د نړیوالو ځواکونو لپاره د پوځي ځواب ورکول د ځوابیه برید له طریقه یا هوايي حملې څخه پرته له دې چې ملکي وګړو او ملکي شیانو ته زیان ورسیږي مشکل کیږي. انساني ډال هم هغه وخت چې طالبان د نړیوالو ځواکونو سره په مخامخ جګړه کې ښکیل وي کارول کیږي، او د کورونو او کلاوو څخه پر سرتیرو بریدونه کیږي، په داسې حالت کې، د ملکي وګړو شتون په دغه کلاوو کې ــ عموماً یوه کورنۍ یا څو کورنۍ ــ طالبان د هغوی نه د نړیوالو ځواکونو یا د ملي اردو د مځکنۍ ځواکونو د ځوابیه برید څخه ځان د ساتلو لپاره کار اخلي.[6]

4. طالبان همدارنګه ځینې وخت د ملکي خلکو په کورونو کې د نړیوالو ځواکونو څخه پټیږي. د بیلګې په توګه، کتونکو په کندهار کې وویل، چې په ځانګړو سیمو کې دا یو معمول کار وو، چې طالبانو به د خلکو څخه غوښتل چې دویې په کورونو او کلاګانو کې پټ وساتي. یوې ښځې وویل چې څرنګه د دوی خپلوانو د دې کار څخه ډډه کوله، او د طالبانو څخه یې وغوښتل چې د دې کورته ورنشي، او دوی دا ویل چې ښایي د جګړې په متقابلو ډزو کې دوی هم مړه شي. خو طالبان په زور سره د دوی کور ته ورغلل. د نیغې پوځي جګړې په نشتوالی کې داسې کړنې په کمه اندازه سره د ملکي تلفاتو له پاره یو لاربښود کیدای شي، خو په نورو حالاتو کې د خطر اچولو سبب کیدای شي، او د نړیوال بشر پاله قوانین بیلا بیل الزامات تر پښو لاندې کیدای شي.

5. طالبان باید انسانی ډال څخه کار اخیستنه بنده کړی، او همداشان د خپلو ځواکونو د ځای پر ځای کولو څخه د ملکی وګړو په میشت ځایونو کې ډډه وکړي. پاتی دی نه وي، چې د طالبانو له خوا د انسانی ډال کارونه د نړیوالو ځواکونو پر هغو الزاماتو چې دا اطمینانی کوی، چې هوایي بمباری د ملکی تلفاتوسبب نه ګرزی د هغه پوځی هدف په پرتله چې په نښه شویو جګړه مارانو څخه زیاتوالي ونکړي.

2. تالاشی

6. د شپی له خوا پر کورونو حملی د نړیوالو ځواکونو له خوا په پرله پسی توګه د هغو کسانو د نیولو په موخه چې ګمان کیږی د طالبانو سره اړیکی ولری تر سره کیږی. نړیوال پوځی ځواکونه عموماً د هغو دو طریقو نه په یوه طریقه دا بریدونه اجرا کوی.[7] هغه طریقه چې ډیر کارول کیږی، هغه کورونو ته ننوتل پرته له مخکینی اطلاع څخه دي، دوې د منفجره موادو په ذریعه د کورونو دروازی الوزوی. دویمه طریقه دا ده چې لمړی دوی د هلیکوپتر طیاری په مرسته پر بامونو را ښکته کیږي او وروسته د زینو په مرسته کورونو ته کوزیږي. د شپی له خوا حملی همیشه د ملکی وګړو لپاره خطرناکی دي. ډېر شمیر ملکي وګړي د امنیت او له مجرمینو څخه د خپلو ځانونو د ساتنی په موخه، په خپل کورونو کې وسلې ساتی. او د دی لپاره چې په خپل کور کی د خپل ځان امنیت ساتنه اطمینانی شي. د دی پر بنسټ د خلکو لپاره عادی ده چې د مجرمینو او داخلی بریدکوونکو له وېرې ان له وسلو سره بیدېږي، او ډیر احتمال د د دې هم شته چې دوی پر هر چا باندی ډزی وکړی په شمول د هغو سرتیرو چې د دوی دروازی د شپی له خوا ماتوي، چې دهغه پایلې ډیرې ویجاړوونکی دي.[8]

7. د شپې تالاشی باید د نړیوالو بشري حقونو او نړیوال بشر پالو قوانینو له مخې او د هغوي دقیق ساتندویه لارښودونو په پام کی نیولو سره تر سره شي.[9] د نړیوالو ځواکونو یو قوماندان چی ما ورسره خبری وکړی د شپې د ناڅاپه تالاشی په دفاع داسی وویل، چې دا یوه ډېره بې خطره لاره ده، ځکه چې یو ویده سړی مخ کې له دې چې کوم ناوړه عمل وکړی دستګیر شی. ولی بیا د هغه افغانانو سره چې ما خبری وکړی وویل، چې دا راز نا ضروری بریدونه د هغه په نښه شوي کس خپلوان له خطر سره مخامخ کوي، هغه د یوې بیلګې په باب هم وویل، چې نوری لاری چې زیان یې لږ وی شته چې وکړای شی مطلوب کس په آسانی سره ونیسی.[10]

8. په ځانګړی توګه هغه بریدونه، چې نه دولتونه او نه هم پوځی قوماندانان د هغوي د مسوولیت منلو ته چمتو وی ډیرې ستونزنی لري. د ۲۰۰۸ کال په جنوری کی، د کندهار په ښار کی دوه وړونه د نړیوالو ځواکونو له خوا د شپې په تالاشی کی ووژل شول، دولتی چارواکو چې د پیښی په اړه یې پوره معلومات درلودل وویل چی قربانی شویو کسانو د طالبانو سره اړیکی نه درلودي. له دی سره سره چې د نړیوالو خلکو ګډون په دی پیښه کی ښکاره دی خو بیا هم هیڅ نړیوال پوځی قوماندان د دی مسوولیت پر غاړه وانخیست چې د دوي سرتیری په دی پیښه کی ښکیل وو.

9. همدا راز ما هغه د شپې حملې چې په کندهار او ننګرهار ولایتونو کې د نړیوالو او افغان ځواکونو له خوا شوې وې، وارزولې. خو بیا هم تر اوسه د نړیوالو ځواکونو پېژندنه نه ده شوې. په ننګرهار کی په اټکلی توګه هغه افغانی ځواکونه چې له نړیوالو ځواکونو سره کار کوي د شاهین قول اردو په نامه یادیږی، او په کندهار کی هغه افغانان چې د نړیوالو ځواکونو سره کارکوي د ګیکو د پوځی قرارګاه څخه دباندی دي. د دفاع وزیر، د ملی امنیت رییس او د ملی اردو قوماندانانو دا منلې ده چې دغه ځواکونه د دوي تر قوماندہ لاندې نه راځي او نه دي. دا په رښتیا هم معلومه ده، چې ځینی او یا هم ټول دغه راز ځواکونه د هغو کسانو له خوا چې د نړیوال استخباراتی کړیو سره تړاو لری رهبری کیږی. چې په پایله کی د قوانینو د پلیتوب او ټینګښت په نامه په درونو سلاګانو سمبال نړیوال ځواکونه او د هغوی افغان ملګری شاوخوا ګرځی او اکثراً داسی بریدونه ترسره کوي، چې زیاتره یی په وژنو سره پای ته رسیږي او د هیچا له خوا تر پوښتنی او مسوولیت لاندې نه راځی.

3. د پوځی اطلاعاتو راټولول او ناسم معلومات

10. کله چې هوايي بمباری او د شپې بریدونه پر مشروع پوځی موخو باندی د زیات شمېر ملکي تلفاتولامل ګرځي، زیات شمیر بریدونه پر ملکي وګړو چې په تېروتنې سره د طالبانو شک پرې شوي وي، تر برید او هدف لاندی راوستلای شی.[11] معلومیږی چې دا پېښې را منځ ته کیدای شي، نړیوال پوځی ځواکونو د هغه کړونو په هکله چې طالبانو ته اړه نیسي بېړنی قضاوت کوي، او د دوي ډیره خوشباوری په تحلیل او قضاوت د هغه معلوماتو چې د ملکي وګړو له خوا ورته ورکول کېږي.

11. د یو شمیر ملکي وګړو سره په شمول د سپین ږیرو، قومی مشرانو، د ځانګړو پېښو کتونکو او د قربانیانو له کورنیو سره، چې د نا آرامه او جګړه ځپلیو سیمو څخه وو، خبرې مو وکړی. دوي ادعا کوله چې نړیوال ځواکونه ځایي کړني او روشونه په پام کی نه نیسی، چې ځینی مهال سرسری مشکوکې کړني د ملکي وګړو تر برید لاندې راتللو، لامل ګرځي.[12]

12. د هغو سیمو اوسېدونکي چې د نړیوالو پوځی ځواکونو له خوا زیانمنیږی زیاتره مهال دا شکایت کوي، هغه بریدونه چې د دوي په سیمو تر سره کیږي، د ناسمو معلوماتو چې، د خپل منځي دښمنیو پر بنسټ معلومات ورکوي تر سره کیږي.[13] زیات شمیر دولتی چارواکو هم دا شان وویل، چې زیاتره مهال ملکي تلفات د نړیوالو ځواکونو له خوا د ناسمو معلوماتو پر بنسټ رامنځ ته کیږی. یو والی وویل، چې د هغه په ولایت کی داسی خلک شته چې د منځګړیتوب په توګه د دښمنی لرونکي وګړو څخه پیسی اخلی او بیا نړیوالو ځواکونو ته ناسم معلومات ورکوي، چې دې خلکو په دې توګه سره د پیسو د ګټلو کاروبار ځانونو ته جوړ کړی ده. او یو شمیر امنیتی چارواکو دغه موضوع په عمومی توګه مطرح کړله.[14] د منازعی ځپلو سیمو ملکي خلک دا تأییدوي چې، د برید کولو تمایل پر هغه خلکو چې اشتباهاً پری ګمان کیږي دوي په طالبانو پوری اړه لری زیات دې. او نړیوال ځواکونه دا کار د یوی ښی وړاندوینی په توګه بولی، په داسی حال کی چی هغه څوک، چی هدف ګرځیدلی وی دا پریکړه کوي، چې د نورو پوځی سرچینو څخه به حمایت وکړي، تر څو د بریدونو جبران یې کړی وي.[15]

13. دا د پوهیدو وړ ده، چې نړیوال پوځی ځواکونه ولی د ځانګړو موخو د ټاکلو په اړه بشپړ معلومات نه ورکوي. د خپلو استخباراتی سرچینو په اړه د معلوماتو څرګندول ډیر مهال د هغو سرچینو د اعدام سره د مخ کولو په معنی وي. خو بیا هم د هغو استخباراتی معلوماتو چې پرې باور کیږي، د هغوي رښتینوالی او اعتبار معلومول کار ډیر ستونزمن او ګران دي. خو دا په دی مانا نه ده، چې له دی ستونزی سترګې پټې شي.[16] دولتی چارواکو په ټولو پوړونو کی وار په وار ویلی دي، چې همغږي او همکاری د نړیوالو ځواکونو او ملی امنیت تر منځ د موخو د څیړنو په باب ډیره باوری او ډاډیزه لاره ده، چې د هغو ملکي تلفاتو مخ نیوې کوي، چې د ناسمو معلوماتو پر بنسټ منځ ته راځي.[17] د استخباراتی معلوماتو د کره کولو د ارزښت په باب د هرڅومره سرچینو سره چې ممکنه وي نړیوالو ځواکونو کوم تردید نه درلود، سره له دی چې د ملی امنیت معلومات یو ځانګړتیا لري، چې ډیر مفصل وي تر دې چې د اعتماد وړ او موثق وي.

14. اوسني تګلارې، پر کومو چې پر طالبانو بریدونه کیږی، ددې یقینی کول چې د اعتماد وړ معلوماتو پر بنسټ به وی، د دې جوګه نه دي چې د نړیوالو بشر پاله قوانینو غوښتنو ته په کې احترام وشي.[18] اوسني تګلاره خطر سره مخ ملکي وګړی تر برید لاندي راولی، شخصی او قومی رقیبان د فرصت طلبو ګډون والو په توګه وسله والی منازعی ډګر ته راګډوي.

4. ځانمرګي بریدونه

15. څلورمیاشتي وړاندې زما د سفر څخه افغانستان ته، په اټکلي توګه له ۳۸۱ څخه ۲۱۴ ملکي وګړی د طالبانو په ځانمرګی بریدونو کې وژل شوي وو.[19] هر څومره چې جګړه مخ ته لاړه هغومره د دواړو هم د ځانمرګی بریدونو شمیر زیات شو او هم د ملکي وګړو تلفات په داسې ځانمرګی بریدونو کې زیات شول: پر ۲۰۰۶ کال (په ۱۲۳ بریدونو کی، ۲۳۷ وژل شوې)، پر ۲۰۰۷ کال (په ۱۶۰ بریدونو کی، ۳۲۱ وژل شوې)، د ۲۰۰۸ کال په لومړیو څلورو میاشتو کی (په ۳۴ بریدونو کی، ۲۱۴ وژل شوې).[20]

16. د طالبانو ځانمرګي بریدونه زیاتره په نا متناسب ډول او بې له توپیر کولو تر سره کیږي، چې د هغه په پایله کی زیات شمیر ملکي وګړي وژل کیږي، او یا ټپیان کیږي. دا ځکه چې دغه بریدونه د مخالفانو له خوا د یو ځانمرګی بریدکوونکي چې چاودېدونکي توکي له ځان سره تړی او یا د موټرو په واسطه چې له چاودیدونکو توکو څخه ډک دی په داسی حال کی چې ځانونه د ملکي وګړي په شکل جوړوي تر سره کیږي. افغان او نړیوالو ځواکونو ته دا ډیره سخته وي، چې د ځانمرګي او ملکیانو تر منځ تفکیک وکړای شی، چې په پایله کې د ملکیانو ناڅاپه مرګ ژوبله را منځ ته کیږي.

17. ځانمرګی بریدونه په خپله د جګړه یز تکتیک په توګه په وسلوالو منازعو کی، نه دې منع شوي.[21] خو دا ځانمرګی بریدونه هغه وخت نړیوال بشرپال قوانین تر پښو لاندې کوي، چې ملکي خلک په نښه کړي، او کیدای شی چې د نا متناسبو ملکي تلفاتو لامل شي، او یا هم د غولولو په طریقه سره اجرا شي.

18. د ځانمرګی بریدونو په اړه د ۲۰۰۷ کال له جنوری څخه بیا تر ۲۰۰۸ کال مارچ پوری معلومات دا ښیی، چې ۱۵ سلنه دغه بریدونه ملکي خلک، او دولتی چارواکي تر هدف او نښې لاندې راوستلی دی، نو پر دی وینا نړیوال بشر پال قوانین یې نقض کړی دي. سربیره پر هغه پر پوځی مشروع موخو باندی ډیر بریدونه په داسی حال کې تر سره شوی، چې د تناسب اصولو ته هیڅ پاملرنه نه دې شوی، او بریدونه له ګڼې ګوڼې ډکو ملکي سیمو کې تر سره شوی دي. که څه ځانمرګی بریدونه کولای شي د نړیوالو ځواکونو یو کاروان او یا د ملی اردو یو سرتیری تر برید لاندې راولي، خو د هغې پوځی ګټې د تر لاسه کولو په نسبت د یو شمیر زیاتو ملکي کسانو چې پر هغه وخت او په هغه سیمه کی موجود دی د وژنې او یا ټپی کیدو لامل ګرځی. د دغسې بریدونو جوړونکی د جانبی ملکي تلفاتو د کچې د پای ته راوستلو لپاره د ممکنه احتیاطی تدبیرونو په نیولو کی پاتې او ناکامه شوي دي. په وروستیو کلونو کې معلومیږی، چې دغه ځانمرګی بریدونه په ډیر بی باکانه او بې پروا توګه سره تر سره کیږي.

19. د طالبانو په ډیرو بریدونو کې فریب او غولول شته، چې دا د جګړې په ډګر کی یوه ممنوعه لاره ده.[22] طالبان په منظمه توګه د غولولو پر ضد تحریمونه په خپلو ځانمرګی بریدونو کی د ملکي خلکو او نورو ساتل شویو ملکي حالاتو څخه په ګټه اخیستلو سره نقض کوي. د طالبانو غولوونکی کړنی د ملکي وګړو ورځنی بوختیاوې او فعالیت د ډیر ګواښ سره مخ کوي. سره بیره پر هغو نیغ په نیغه وژنو، غولوونکی کړنې د ملکي وګړو په وړاندې د افغانی او نړیوالو ځواکونو پر سلوک ډیر زیات اغیزه اچوي. په همدی توګه، د یوه غاړی له خوا سرغړونې د بلې غاړی لپاره د حقوقی الزامونو سره د سمون کار د ستونزو سره مخ کوي. همدارنګه نړیوال ځواکونو ته په ډیرو حالاتو کې د یو ناپیژاند کس نږدی کیدلو په صورت کی، داسی د اعتماد وړ لاری چاری نه پاتی کیږي، چې د هغی پر بنسټ دوی وارزوي چې دا کس ملکی دی او که طالب دی او د برید هوډ لري. چې دا د نړیوالو ځواکونو احتیاط کچه لوړوی کله چی دوی د عادی افغانانو سره مخ کیږی، او نړیوالو ځواکونه د خپلو ساتندویه تدبیرونو نیولو ته اړباسی.

5. د ځواکونو ساتنه

20. غولوونکی بریدونه چې د نړیوالو ځواکونو او افغانی ځواکونو ژوند له خطر سره مخ کوي، نړیوال ځواکونه دی ته اړ ایستلی دي، چې د دوي له کاروانونو او د ګزمې د موټرانو څخه خلکو ته د لیری والی او فاصلی اخیستلو امر وکړی. هغو نقلیه وسایطو او ملکي وګړي، چې دغه اړین واټن مراعاتوي د خطر احتمال دوی ته نه متوجه کوی، مدافعوي اقدامات د ځواکونو له خوا نه نیول کیږي او هغه څوک چې دغه واټن نه مراعاتوي، له خطر سره مخامخ کیږي. ګوندی چې دغه د ځان ساتنې مدافعوي ګامونه د هغه شمیر خلکو په وړاندې ونیول شي، چې دوي ته ډیر نږدی کیږي. په هر حال که چیری ځواکونه د ځانی دفاع څخه هم کار اخلی، باید د نړیوالو بشر پالو قوانینو سره سمون ولري، که څه دغه غولوونکی بریدونه د تیروتنو اټکل ډیروي، خو د وژونکي ځواک څخه کار اخیستنه د یاد شویو اصولو د را ښکته کولو لپاره توجیه کیدای نشي.

21. نړیوال پوځی او افغان ځواکونه اکثراً د ځواکونو د ساتنی په موخه په قانونی توګه ځانی دفاع کړی ده، که څه هم ځینی وختونه کتنې او لاسوندونه په کلکه د نړیوالو بشرپالو قوانینو نقض ته اشاره کوي. د بیلګې په توګه، پر ۲۰۰۷ کال د مارچ د میاشتی پر څلورمه نیټه د امریکایی ځواکونو یو کاروان د یوه موټر چې له چاودیدونکو توکو ډک وو تر کمین لاندې راغلل. په پایله کی یو سرتیری زخمی شو. د نورو سرتیرو د غبرګون له امله، د ځانمرګی برید د ځای څخه تر شلو کیلومترو شاوخوا ۱۹ تنه مړه او ۵۰ نور افغانان ټپی شول. له هغه کتونکي سره چې ما خبری وکړی وویل، کله چې هغه ولیدل چې کاروان ورته نږدې کیږي، دې خپل موټر یوې خوا ته کړ، چې کاروان تیر شي خو سربیره پر دې د کاروان له خوا پر هغې ډزې وشوې، کتونکي ټپي او د ده نور خپلوان چې په موټر کی وو، ووژل شول. په دې اړه د امریکا له خوا څیړنی وشوی، خو پرته له دی نه چې په عامه توګه د سرتیرو د مناسبو کړنو په هکله منطقی دلایل او ارزونې وړاندی شي.[23]

ت. دملکي وګړو د ملاتړ لپاره هلې ځلې

1. ناپلوي

22. دولت او د هغه نړیوال ملاتړ کوونکي، د یوپیاوړي دولت د جوړولو لپاره د ملکي خلکو ملاتړ ته اړتیا لری.[24] همداسی طالبان هم د ملکي وګړو ملاتړ ته اړتیا لری. څرنګه چی د منازعی غاړی د ځایي خلکو د مرستو په خاطر په رقابت کی دي، ملکي خلک له بېلابېلو غوښتنو سره مخامخ دي، چې زیاتره وخت دوی د خشونت له ګواښ سره پرته له دی چې د دوی انتخاب ته پام وشی، مخ دي.[25] دغه راز وژنې چې په روانه جګړه کی رامنځ ته کیږی همدا شان ژوند ګواښی او پیچلی کوي یې، او ملکي وګړی په یوه ناغوښتلې کشمکش کې د دی لپاره چې خپل ملکی ناپلویتوب وساتلی شی، اچوی.[26]

2. د طالبانو له خوا ترور او "شپې پاڼی"

23. طالبان په ټولیزه توګه د ملکي خلکو د ډارولو او سزا ورکولو په موخه په ورځنې توګه ترور او وژنې تر سره کوي. په ۲۰۰۸ کال کې ۲۷۱ وژنی تر سره کړي دي. دغه وژنې د هغه غر په شاني ویرونو یوه بیلګه ده، چې د شپه پاڼو په ذریعه د خلکو ترمنځ خپریږی. ځینې شپه پاڼې د جوماتونو، ښوونځیو او مارکیټونو پر دروازو ځړول کیږي، چې د خلکو لپاره په کې ټولیزی لارښونې اوګواښونه راغلې وي.[27] د کنړ له ولایت څخه یو کتونکی د یوې شپې پاڼې په اړه وویل، چې په هغه کې د ښوونځیو پر زده کوونکو او غیرمسلمانو خلکو باندی بریدونو روا ګڼلې وو. نورې شپه پاڼې ځانګړو پټو ته استول کیږي. د کندهار ولایت یوه ښځې د داسې شپه پاڼې په اړه وویل، چې په هغه کی د دې زوي ته د ملی پولیسو سره د کار نه کولو امر شوي وو. وروسته هغه بیا د مشکوکو طالبانو له خوا ووژل شو. د کنړ په ولایت کی د کلي په جومات کې یو داسی شپه پاڼه ځړول شوې وه، چې دری کسان ته په کې ګواښ شوې وو. په پایله کې دوه کسان یې ووژل شول او دریم کس له هیواد نه بهر لاړ.[28] هغه لارښوونی چې د طالبانو د مشرتابه له خوا خپلو جنګیالیو ته ورکړل شوي دي، په هغه کې د ملکي خلکو وژلو ته په ښکاره ډول صلاحیت ورکړل شوې دی.[29]

3. د نړیوالو ځواکونو له خوا ویرونې

24. ملکي خلک د طالبانو له خوا د ډیرو پراخو او ناوړه ګواښونو شاهد دي، مشرانو او نورو، په ځانګړی توګه د کونړ په ولایت کې داسی ادعا شوي دي، چې نړیوال ځواکونو د دوی سره د نه مرستې کولو په پایله کې ټولیز ګواښونه کړی دي.[30] په یوه بیلګه کې نړیوال ځواکونو داسې ګواښ وکړ، چې که چېری په ۲۴ ساعتونو کی بېلابېلې وسلی دوي ته و نه سپارل شي نو دوي به څو کلي ویجاړ کړي. چې د کلي اوسیدونکو دا خبره و نه منله، نو هغوی د جنازی پر مراسمو د چورلکو له خوا برید وکړ، چې په پایله کی۶ تنه ووژل شول. د کنړ په ولایت کې نړیوال ځواکونو سره زما کتنه و نه شوه، نو ځکه د دوي له خوا په دې اړه ځواب تر لاسه نه شو. د بحث وړ ده، که چېری د کلی اوسیدونکی طالبانو ته په خپل منځ کی ځای ورکړی، نو د ځان د ساتلو په اړه هر څومره محافظوي تدبیرونه که ونیسی بیا هم د پوځی عملیاتو د خطر سره مخامخ کیدل. په دی حال کی د نړیوالو ځواکونو

د بې پروا تګلارې او د دفاع او حفاظت د وضعې په اړه د سختو اندېښنو دلیل دا دې، چې دوي ملکي خلک د طالبانو مرسته کوونکې ګڼي.

ث. د نړیوالو ځواکونو په پوځي عملیاتو کې روڼتیا او مسوولیت اخیستنه

25. نړیوال ځواکونه په افغانستان کې باید د مسُولیت اخیستلو او روڼتیا اصولو ته پوره پام وکړي او هغه مهم وګڼي، او د دی اهمیت به دا وي، چې په نورو مواردو کې تری کار واخلي.[31] ما هیڅ داسې مدرک او شواهد ندی لیدلی، چې نړیوال ځواکونه د بشري حقونو او نړیوال بشر پالو قوانینو څخه په پراخه توګه سرغړوې کړې وي. خو د دوي غبرګون او ځواب د ملکي تلفاتو د ادعاوو په اړه، چې د دوي د نیت او ورسره د قوانینو سره د سمونتیا اړخونه په حیرانونکې او خړه توګه سره د قناعت څخه پرته پایلې لري.

26. لومړی، کله چې ما له کتونکو او خپلوانو پوښتنه وکړه، چې هغه کوم ځانګړي نړیوال ځواکونه دی چې دا وژنې کوي، حتی هغه خلک چې د ولایتی بیارغونې ټیمونو او نورو پوځي هدو کې یې خپلې دوسیې پرمخ بیولې په لټه او هڅو بوخت وو، هم دې پوښتنې له ځواب ورکولو څخه عاجز ول. د نړیوالو ځواکونو څخه د په موخه سپیناوي پوښتل، د پیچومي او ګډوډ معما په مانا ده، چې دغه تجربه ما په خپله کړی ده.[32]

27. دویم، کله چې خبره د انفرادی سرتیرو مسوولیت منلو ته راځی نو بیا داوضعیت نور هم پیچلې کیږی. په دی ځای کې دوه سیستمونه شته، چې دواړه نړیوال مرستندویه امنیتی ځواکونه او ملی قوماندانی په هغه پیښو کی چې باور کیږي، چې د نا قانونه ځواک څخه یې کار اخیستې وي، رانغاړي. د نړیوال مرستندویه امنیتی ځواکونه یو قوماندان د رسمی تورونود ځوابولو، د اندیښنې وړ کورنې معلوماتو، او حتی د یو ورځپانی د رپوټ په هکله د ځواب وینی لپاره کولای شی د ماموریت د ځیړنو یوه کمیټه راغونډه او وټاکي. د دغی پلټنی لیدلوری حقوقی ارزښت نه لری، خو هغه پیښو ته ځواب ویل دي، کوم چې کولای شی دغه ماموریت تر پوښتنی لاندې راولی. دغه کمیټه ارزونه کوي، چې آیا هغه ځواک چې تری کار اخیستل شوي وو متناسب وه او که نه. موندنې د نړیوال مرستندویه امنیتی ځواکونو قوماندان او اړوند هېواد ملی قوماندانې ته ځي. د تر سره شوې جرم قانونی تعقیب د اړوند هیواد مسوولیت دی چې دوي یې استولی دی. په هر صورت کی د دې ضرورت نشته، چې د ملی ځیړنو، ضوابطو او د قانونی تعقیب پایلې بیرته نړیوال مرستندویه امنیتی ځواکونو ته ولیږل شی. نو پایله یې دا ده، چې په افغانستان کی هیڅ څوک په منظمه توګه د دغی ځیړنو او قانونی تعقیبونو د لاسوندونو او پایلو څارنه نه کوی او نه پسی ګرځی.[33] چې دا په بشپړه توګه قانع کوونکی حالت نه دې.

28. نړیوال ځواکونه په افغانستان کی دا مسُولیت لري، چې دا یقینې کړي چې د مسوولیت منلو او ځواب ورکولو یو منسجم او واحد سیستم چې افغانان او نور وکولای شی هغه تعقیب کړی، شته. که څه هم دغه سیستم دننه نابسامان او ګډوډ دي، ځکه چې دا څوګوني صلاحیتونه لری، او دا د پوځی عدلي سیستم د ګډوډ کیدو لامل ګرځی. او اړینه ده چې د هغو جلا برخو څخه یو واحد او منظم سیستم جوړ شي.

29. دریېم، دا چې نړیوال ځواکونه د ملکي تلفاتو په اړه معلومات په عامه توګه نه خپروي. ښکاره ده، چې د دقیقو شمېرو جوتول چې د باور وړ وي په ډیرو وختونو کی ډیر ستونزمن کار دی، ځکه د ملکیانو او طالبانو تفکیک کول همیشه ممکن نه وي. خو د دې پر ځای چې چوپتیا غوره شی، ارقام په پوره احتیاط سره باید خپاره شی او د ناڅرګندو حالاتو په اړوند توضیحات ورکړل شی. د روان حالت د ناسموالی په اړه، د ناتو په هغه ځوابیه کی چې افغانستان ته زما د ماموریت په پای کې د نورو موندنو سره یو ځای خپرې شوې، پوهیدای شو. د ناتو ویاند داسې وویل "هغه نظریې چې وایی نړیوال پوځی ځواکونه ۲۰۰ ملکي خلک وژلی دي، دا رقم موږ رد وو او دا ډیر زیات دې" ولی هغه بیا د کوم اټکلي شمېرې د ورکولو نه ډډه وکړه.[34] چې دا وضعیت هیڅکله د منلو وړ ندی.

30. څلورم، نړیوال ځواکونه د ادعا شویو تېریو د څېړنې په باب د نورو غاړو سره باید لا زیاتې مرستې وکړي. د پېښو په څېړنو کې د دولت او نړیوالو ځواکونو تر منځ یو څه همکاري شته. څرنګه چې د دولت یو لوړ پوړي چارواکي وویل، دولت لمړی واقعیتونه روښانه کوی، او وروسته به دا موندنې د نړیوالو مرستندویه امنیتي ځواکونو(آیساف) د موندنو سره وارزول شي، چې ولیدل شي څرنګه عملیات پلان او تر سره شوي وي. د معلوماتو دا دوه سرچینې به دا پوهه رامنځ ته کړي چې آیا ملکیان وژل شوی او ولې. دا ډېر د افسوس وړ ده چې د دغه څېړنو موندنې خلکوته نه ښکاره کیږي. سر ببره پر دې کله، چې نړیوال ځواکونه هغه تورونو ته کوم چې د نورو سرچینو له خوا ورته (لکه یونما او د بشري حقونو خپلواک کمېسیون) له خوا رسیږی، ځواب وایې، خو دوي دا وړتیا هم لري، چې دغه کار په ریښتني او بشپړه توګه وکړی. چې په هغه کې د معلوماتو د محرمیتونو حذفولو کې چټکتیا او د جامعو او بشپړو معلوماتو شریک کول، د ویډیویې انځورونو (لکه د جګړی ثبت شوې غږونه) د عملیاتو بشپړه مجموعه (د عملیاتو د پرمختګ او څرنګوالی په اړه قدم په قدم معلومات) په شمول.

ج. د زیانمنو لپاره دزیان جبران

31. دولت هغه ملکي خلکو ته، چې د مخالفانو له خوا وژل کیږي یو څه پیسې (۱۹۰۰ امریکایی ډالرو په شاوخوا) ورکوي، چې دا تګلاره ډېر رڼه نه ښکاری، او په ډېر نا قانع کوونکی توګه تر سره کیږي. بیلابیل نړیوال ځواکونه د پوځي عملیاتو د زیانمنو د زیان د جبران په اړه بېلابېلې تګلارې لري. دارنګه د پیسو ورکونه د بشری حقونو او بشر پاله قوانینو څخه د تیریو په وړاندی د تاوان ورکول د نړیوالو قوانینوسره سمون لری.[35] په ټولیزه توګه دولتونو د (د زړونو او فکرونو خپلولو) پر اصل باندې فکر کوي، او د الزام له مفهوم څخه ډده کوی. خو حقیقت دا دې چې تاوانونه په زیاتیدونکی ډول زیاتره د هغو کسانو کورنیو ته چې وژل شوی وي ورکول کیږي، حتی په مشروع بریدونو کې وژل شویو ته هم ورکول کیږي، او دا د پخوانیو منازعو زیانمنو ته رسیږي. عام شوی اسناد د دی وړتیا نه لري، چې د هغو قربانیانو چې پیسې یې تر لاسه کړی کچه اټکل کړي. سره له دی، معلومات لرونکو کتونکو وویل چې قربانیان په ورځنی توګه سره پیسې تر لاسه کوی، که څه هم هر وخت د دی کار تر سره کول آسانه نه وي، او دا پیسې پر خپل وخت او منصفانه نه دي.

32. په ځانګړي توګه ښځي له ستونزو سره مخامخ دی. د کندهار دهغو ښځو په مرکو کې چې خپل نرینه یې په هوایي بمباریو، د طالبانو په بریدونو، د نړیوالو پوځي ځواکونو او یا د کاروانونو په ډزو کې له لاسه ورکړی دي، څرګندیږي، چې د دوی عواید له منځه تللی او یا تر ډېره بریده کم شوي. له دوی څخه یو څه کسانو د دولت او یا نړیوالو مرستندویه امنیتي ځواکونو څخه پولی مرستې تر لاسه کړی دي. خو نور زیات شمیر یې د دغو مرستو د ترلاسه کولو لپاره حتی نه پوهېږی چې څرنګه خپلې هڅې پیل کړی. که چیری دوي نیکمرغه وي نو د دوي کورنۍ به یې ملاتړ وکړی. ځینې یې کار ته شامليږی، او دویمه درجه د کار اجره تر لاسه کوی. او نورې یې ښوونې او کار ته لاسرسی نشي پیداکولای، نو د خپلو اولادونو د خوړو لپاره سوالګری ته اړ کیږي. د خساری جبران په ځانګړی توګه د ښځو لپاره ډېر مهم او اړین کار دی، او دا کړنلاره باید د دوی د خاصو شرایطو په نظر کې نیولو سره ترتیب او جوړه شي.

33. د نړیوالو ځواکونو په منځ کې د امریکی هیواد د تاوان ور کولو سیتم د نورو په پرتله منظم دې. قوماندانان واک لري چې د ډاډګېرنی او جبران کولو په موخه پیسې اجرا کړي، او دوی اکثراً دا کار کوي. په یاد شوېو دواړو حالتو کې د یوکس د وژل کیدو په صورت کی تر ۲۵۰۰ امریکایی ډالرو پوری ور کول کیږي. یو برطانوی قوماندان وویل، چې دوی دغه شان مرستې د عمومي لارښودنو او د متضرر له جانبه د کلي د شورا سره په تفاهم کې ټاکل او ورکول کیږي. یو شمیر نور د آیساف غړي هیوادونه هم ورته کړنلاره لري. خو ځېنې هیوادونه دا کار نکوي. د پورته یاد شوو پیسو ورکول په خپل ذات کې د حقوقی مسؤلیت د منلو اندیښنه ښایي را منځ کړي. مګر تر هغه چې لیدل کیږي او د پیسو ورکونکو هیوادونو له خوا ویل شوې، چې نوموړی اندیښنه ځای نلري. بله اندیښنه چې له دی کبله یې د را منځ ته کېدو شونتیا شته، هغه د"بشر پاله کومکونو د ډګر" تر اغیزی لاندې راتلل دي د پوځیانو له خوا د "مرستو" د ویش پر مهال. دا د توجیه وړنه ده: دا ډول مرستې د یوه مسُول پوځي عمل بشپړونکی برخه ده تر هغې چې د بشر پاله فعالیتونو اړوند دنده وي. د پیسو ورکولو روانه لړې ډېره امیدورکونکي او په ډېرو مواردو کې بې جوړې ده. د قانونی مبنآ نشتوالی او یو ډول ګډوډی هغه ځانګړتیاوې دي چې دا سیستم تر پوښتنی لاندې راولي. هغه په دې معنی چې کله د یو کس د مړینې په صورت کې پیسې ورکول

کیږي، نو دا اړه نیسي له دې سره چې کوم هېواد ښکیل دي، د قوماندانانو او دولتي چارواکو د روش څرنګوالي او بالاخره د پاتې شوي کورنۍ هڅې او لاس رسي د دغه مرستو په تر لاسه کولو کې څومره اغیزه او وړتیا لري.

ح. پر طالبانو اغیزه اچول

34. د هغو نا قانونه وژنو او نورو بشري حقونو تیري، چې طالبان یې تر سره کوي په ځواب کې ډیري لږ هڅې تر سره شوي. په ځانګړي توګه قومي مشرانو پر دې ټینګار وکړ چې د طالبانو پر کړونو د اغیزې اچولو په موخه باید لاري چاري ولټول شي. په داسي حال چې عمومي توافق پر دی دي، چې دا یو ګران کار دي، خو موخې ته د نېږدې کیدو څو شونې لارې وړاندې شوې دي.

35. یو شمیر په دې نظر دي چې د دین پوهان او عالمان کولای شي، چې د طالبانو هغه کړنې او تکتیکونه چې اسلامي او نړیوال قوانین نقض کوي را محدود کړي. دا په داسي حال کې ده چې د طالبانو د دیني عالمانو کړې تر اغیزې راوستل شونې نه ښکاري، خو ما سره کوم چا چې خبرې کړې دي په دې اند دي، چې عالمان کولای شي په نامستقیم ډول سره طالبان تر اغیزې لاندې راولي. د معتبرو علماوو له خوا د طالبانو پرناوړه کړونو د غندلو فتوا ګانې د یو اقدام په حیث وړاندې کیږي.[36] او بل دا چې اسلامي پوهان، قومي مشرانو ته هغه اصول او اسلامي بنسټونه او اصول ور وپیژني، کوم چې د جګړې له اصولو سره تړاو ولري. دا به قومي مشران پر دې باندې قادر کړي تر څو ځایي قوماندانان دې ته وهڅوي چې د ناوړه تکتیکونو څخه لاس واخلي او د دغه تکتیکونو څخه پراخ ملاتړ را ټیټ شي، او له بله پلوه هغه ځوانان چې له دغه شان ناوړه جګړه یزو تکتیکونو څخه کار اخلي زړه توري شي.

36. د طالبانو په اړوند د"نوم اخستېلو او شرمیدلو"د ستراتیژۍ په اړه بیلابیل اندونه شته. یوه نظر ورکونکي وویل، د هغه وخت نه چې طالبانو د ځانمرګو بریدونو د مسؤلیت منلو څخه ډډه کوي، چې درانه ملکي تلفات لري، شاید د دې سره د خپل شهرت په اړه اندیښنه وي. د سرغړونو او تېریو مستند کول او خپرول ممکن د دوی پر عملیاتو او کړونو اغیزه واچوي. یو بل نظر ور کونکي وویل چې دا ارزونه د طالبانو پریکړې د پوځي عملیاتو په اړوند او ټولنیزو اړیکو څخه د سترګو پټولو په معنی ده. سره له دی چې د طالبانو ځیني لوړپوړي قوماندانان ممکن ځیني څرګندې حملې پټې کړي تر څو د هغې سیاسي ګرد را لږ کړي، خو بیا نور ځایي قوماندانان داسي منځني او یا بهرني انګیزې نه لري چې د مطبوعاتو د توپیرلرونکو رپوټونو څخه ډډه وکړای شي. له دې نه څرګندیږي چې د راتلونکو زیانونو د قابو کولو لپاره پوره انګیزې شته خو دا انګیزې د حقیقي بدلون او تغییر لپاره کافي نه ګڼل کیږي. ثبوت شته، په هر حال، د شهرت اندیښنې په داسي کوښښونو اوښتي چې ریښتني مسؤلیت یې را منځ کړي تر هغې چې وروسته د یوه حقیقت نه یوازې د هغې ښوودنه وي. د طالبانو رهبري داسي اوامر صادر کړي چې ځانګړې تیري لکه د ـــ سر غوڅول[37] ـــ یې منع کړې دي او دا په نیمګړې توګه د دوی د جګړه مارانو له خوا د درناوې وړ ګڼل کیږي.

37. ډیر خلک چې ما خبرې ور سره وکړې، په تیره بیا مشران د دولتونو او نورو بین الدولتي ادارو څخه د طالبانو د تیریو په اړوند د ناکافي غبرګون څخه نا خوښ وو. ډیرو دا خبره هم کوله چې پاکستان باید د هغو طالبانو د قابوکولو په هکله ډیر څه وکړي کوم چې د دوی تر ولکې لاندې سیمو کې شتون لري. د ملګرو ملتونو او اسلامي نړیوال کنفرانس څخه په وار وار غوښتل شوي چې د طالبانو تیري وغندي، او پر هغو دولتونو فشار واچوي چې د طالبانو پر کړنو اغیزه لري. په داسي حال کې چې یو شمیر هیلې واقعبینانه نه ښکاري، د لمس وړ ناکامیانې او کوم کوښښونه چې تر اوسه شوي، د راویښیدو لپاره یو زنګ بلل کیږي.

38. یو تعداد نور بیا داسي نظر لري چې نړیوالو غاړو ته داسي په کار وو، چې د طالبانو سره په مستقیمه توګه کتلې وای او هغه لاملونه چې د ناوړه تکتیکونو سبب ګرځي موندلې او د هغه لاملونو د منځه وړولو په موخه یې فشار اچولې وای. په سویل کې مشرانو او مخه ورو ما ته وویل چې هر کله نړیوال پلاوي راشي نو یوازې د یوه اړخ سره ګوري او خبرې کوي. یوه نړیوال پوځي قوماندان کله چې پوه شو چې ما د طالبانو له پلاوي سره ندي کتلې تعجب څرګند کړ. په ټولیزه توګه کله چې ما د هیواد څخه لیدنه کوله او د حقیقت موندنې دنده مې تر سره کوله، ما د یو شمیر وسله والو مخالفو ډلو سره وکتل، مګر ما د طالبانو او یا کومې بلې مخالفې ډلې له رسمي پلاوي سره ندي کتلې.[38] که تیر مهال ته کتنه وشي دا یوه تیروتنه ده. ددغه منابعو معلوماتو ته کتنه کیدای شي چې

د طالبانو او نورو وسله والو مخالفینو ستراتیژیکانی او موخې په جزیاتو سره څرګندې کړي. په پام کی باید وي چې ددوې توضیحات او دلایل د ناوړه تکتیکونو څخه د کار اخستلو په اړوند شاید خودغرضه او تقلبی وي، خو دلیل نشته چی داسې اتکل وشي چې طالبان هیڅ وخت ددې لپاره تشویق کیدای نشي چې خپلې کړنې داسی تعریف کړی چې بشری حقونو ته پکې درناوې نه وي. څرنګه چې سچه او بې پرې بشر پاله اړیکو په تیر مهال کې ښې پاېلې درلودې.[39]

39. د دولت اندېښنې په مختصر ډول د یوه رسمي مقام له خوا بیان شوې. په داسی حال کې چې دولت کولای شي د یوې یا ټولو داخلی ډلو سره خبرو ته ورګډ شي، نو د نړیوالې ټولنې ښکیلېدل په دې پروسه کې کیدای شي چې د دولت خپلواک دریځ د یوې تشې ډلې تر حده په دې ملکي جګړه کې را ټیټ کړي. ددغه اندېښنې حل کول د سیاسی مذاکری او مفاهیمی له طریقه شونی ښکاري. آیا د بشری حقونو بنسټونو تقرب د کړکیچ د اغیزو د را ټیټولو په موخه ورته اندېښنې را منځ ته کولای شي؟ لمړی، د دا شان اړیکو نیول ښایي ډلو ته تر یوه ځایه د"مشروعیت" ورکولو خبره را پورته کړي، د اړیکو نیول د یوې ځانګړې پیښې په اړه د نظر اخېستلو په موخه، د کړونو د غندلو، او ددوې هڅول د بشري حقونو او نړیوال بشر پاله قوانینو ته د پام راګرزول هغوې ته "مشروعیت" نشی ورکولای. دوهم، دا چې په ډیرو نورو هیوادونو کې دولتونه، د بشري حقونو بنسټونو ته د وسله والو مخالفو ډلو سره د اړیکو نیولو ته اجازه ورکوي. اصلي خبره دا ده چې نړیواله ټولنه دبشري حقونو مطابق هیلې لري، او د هغو هیلو پر بنسټ طالبان او نورې وسله والې ډلې را نغاړې. نړیواله ټولنه دوی د ځانمرګو حملو، د ښوونکو د وژلو، او نورو اعمالو چې د بشري حقونو له اساساتو سره همغږې نلري، په اړوند تر انتقاد لاندې راولي. دغه هیلی د خلکو د ساتنی په موخه باید په کار واچول شی تر هغې چې د"مشروعیت" بحث پرې وشي. نړیواله ټولنه باید ټول هغه څه وکړي چې د بشري حقونو رعایتول پر ټولو غاړو ومني. نو دې ته په پام سره، زه د بشری حقونو بنسټونو ته وړاندیز کوم چې په راتلونکې کې د طالبانو او نورو وسله والو ډلو سره اړیکې جوړې کړي.

III. د پولیسو سمون او ملیشه

40. د هیواد په ډیرو سیمو کې پولیس د دولت هنداره ده. په ډیرو ولسوالیو کې پولیس د دولت یواځېنۍ رسمي مقام دې، چې خلک سروکار ور سره لري، د دولت مشروعیت تر ډیره بریده پر دې باندې را څرخي. دغه مشروعیت تر هغې پر ځای وي چې دوې قانون او اوامر مراعات کوي، مګر که دوې شکنجې، ویروني، او وژنې ته مخه کړي نو دا مشروعیت بیا نشته. پولیس اکثراً د ټولنې د ګټو او تنوع استازیتوب په بشپړه توګه سره نه کوي. هغوی په څرکنده توګه د یوه قوم او یا د یوه قوماندان پلوې وي.[40] د عامو افغانانو لپاره داسې معنې لري چې پولیس د نظام او قانون د تنفیذ دنده نه تر سره کوي، بلکه دوې د یوه ځانګړې قوم یا قوماندان د ګټو لپاره کار کوي.

41. یادشوې ستونزې په سویل کې ډیرې محسوسې دي، د نا امنو سیمو مشرانو ویل، چې د پولیسو د تیریو له کبله خلک د طالبانو حمایت ته زړه ښه کوي. یو لوړپوړي دولتي چارواکي د هغه امنیتی ستونزو په هکله چی د دواړو غاړو هم د طالبانو او هم د جنایي عناصرو چې د دولت په امنیتی چوکات کی شتون لري، د خپل ولایت په سطح خبرې وکړې. یو نړیوال پوځي قوماندان په څرګنده وویل، چې د دوې د مسؤلیت په ساحه کې پولیس په فساد ککړ او غارتګرې کوي او خلکو د پولیسي خدمتونو د وړاندې کولو بیلګې ندې لیدلې، مګر د دوې د مالونو او پیسو د غصب کولو نه پرته. په حقیقت کې چې ټول خلک، څه په دولت کې او یا د دولت نه باندې وایې چې د افغانستان پولیس د پوستو د نیولو په موخه، هره ورځ د خپل معاش نه زیاته اندازه پیسې ورکوي، تر څو هغه پوسته د خپلو شخصي ګټو لپاره وکاروي.

42. د دولت او نړیوالې ټولنې له خوا تر اوسه واقعیتونه په پوره ډول ندې پېژندل شوي.[41] هغه ټول فرصتونه، چې فساد او سرغړونکې کسان باید د امنیتی دستګاه او د دولت د قدرت له ساختمان څخه لیرې شوي وای، په پر له پسی ډول له لاسه وتلې. د رتبو او معاش پر اساس سمون د دې موخې لپاره چې افغانستان پولیس د یوه پرسیدلې، ملیشه یې او بې مسؤلیته پولیسو څخه، یو ملي اومسلکي قوه ته راوګرزي تر یوه بریده کامیابه وو، خو دتطبیق پروسه یې سړه او سوکه ده. همدا راز هغه نوماندان چې د غیر قانونې وسله والو ډلو سره یی تړاو درلود، د ۲۰۰۵ کال د ټاکنو څخه سره له دې چې د ټاکنو قانون حکم کوي، رد نشول.

43. ددغه ناکامیانو مهم لاملونه د ”ثبات او امنیت“ او”بشری حقونو“ تر منځ د نا سم انشعاب د شتون منل، او ”ثبات او امنیت“ ته د لومړیتوب ورکولو تمایل دی. په واقعیت کې دا یو نیمګړی برداشت دی. ځرنکه چی یو لوړپوړی چارواکی ما ته وویل، زیادتره وسله وال مخالفین د شکنجې، تیریو، او ناسمو کړونو له کبله چې پخوانی چارواکی (د ده پخوانی ځای ناستی) کړی وو، له طالبانو سره یو ځای شول. دا باید په پام کی ونیول شي چې د بشری حقونو مراعات کول او درناوی د دولتی امنیتی ځواکونو له خوا د امنیت او ثبات راتګ لپاره ډیره ضروري ده.

44. د پالیسي په اړوند ددې معنی څه ده؟ البته چې بې شمیره پرمختیایي پلانونه، سکتوري ستراتیژی ګانې، روزنیز پروګرامونه او داسې نور شته چې د دولت امنیتی ځواکونو هر اړخ را نغاړي. خو ډیری ستونزی لا هم شتون لري.

45. لمړی، افغانستان داسی د پولیسو ځواک ته اړتیا لري، چې دواړه هم د قانون د تنفیذ او هم پوځ ته ورته دندې تر سره کړای شي. د توپیر لرونکو پالیسیو د دوو بنو په اړوند ځرګند بحث شتون لري. یو شمیر په دې اند دي چې د غلاګانو، خپل منځنې شخړو، او وژنو د مخ نیوې او د هغې سره د مخ کیدو په اړوند باید کار وشي. خو نور بیا په دې اند دي، چې د پولیسو ځواک د مخالفینو سره د جګړې په جهت کې سوق شي. مګر د مسئلو دا ډول مطرح کول ګټور نه ښکاري. د پولیسو هر راز ځواک چې د هغو جرمونو چې د خلکو ورځنې ژوند ټکنې کوي مخ نیوې ونشي کړای نو خپل اعتبار له لاسه ورکوي. او د پولیسو هغه ځواکونه چې په منازعې ځپلو سیمو کې بوخت دي، باید د یاغیانو سره د مقابلې لپاره اړینې تیاری ولري.[42] د افغانستان ملي پولیس باید دا وړتیا هم ولري، چې د پولیسو ورځنې دندې تر سره کړي. روزنې باید په دواړو برخو کې وي.

46. دوهم، یوازې د روزنې ورکول د افغانستان پولیس نه شي رغولې. روزنې مهمې او اړینې دي، خو هغه څوک چې د خپلو علیماتو د قانونمند کولو سره علاقه ولري په آسانې سره دا کار نه پریږدي، ځکه چې دوی د بشري حقونو نړیواله اعلامیه لوستې د جګړې د میدان دستورالعمل باندې پوهیږي.

47. په هر صورت، دولسوالیو د پرمختیا پروګرام په غیر منتظر ډول سره د ټوکلي او سوچه ریفورم په موخه جوړ شو. د دې پروګرام پر بنسټ د ولسوالیو ټول پولیس د زیاتو روزنو په موخه بل ځای ته ځي. کله چې دوی تر روزنې لاندې وي، د ټولنیز نظم ملی پولیس د دوی ځای نیسي. هغوی عموماً ښه روزل شوي دي. ولی؟ ځواب کیدای شي قسماً د دوی ښه روزنه وي، خو کوم شي چې روښانه دي، هغه د ځایي قبیلو، قوماندانانو او یا جنګسالارانو سره د ټولنیز نظم ملی پولیسو د اړیکې نه شتون دی. د تقرب یا نیږدو کیدو څو احتمالي روشونه شته، چې د رتبو اومعاش ریفورم څخه بیا تر ملي ژاندارمې جوړښتونو پورې رسیږي. مګر داسې کوښښ باید وشي چې د افغانستان ملی پولیس په داسې یو ځواک بدل شي، چې د ټولنې ګټې غوندې او د خاصو قبیلو، جنګسالارانو، او سیاست والو د ګټو لپاره ونه کارول شي.

48. دریم، دولت باید د نورو ملیشو له جوړلو او مشروع کولو څخه ډډه وکړي. داسې بریښي چې متروکو ”کمکی پولیسو“ او ملیشو ته د دولتی یونیفورم ورکول او د هغوی قانونی کولو ته ډیر لږ څه پاتې دي. دا معلومه نده، په هر صورت، ددې تجربې درسونه په ښه توګه موږ ته ښودنه کوي، او روان ټولنیز پرمختیایي پروګرام د اندیښنې وړ دی.[43]

49. څلورم، پولیسو ته باید لا زیاته روزنه او ښه تجهیزات ورکړل شي، تر څو د هغوی د مرګ کچه را ټیټه شي، ځرنګه چې معلومیږی دا کچه پنځه ځلی د ملي اردو څخه زیاته ده.

50. په پای کې، د پولیسو او نورو وسله والو ځواکونو له خوا چې د دولت تر واک لاندې دي، د وژنو مسئله تر ډیره حده پټه شوې او سترګې پرې پټې شوې دي. دغه راز کړنو ته باید د پای ټکې کیښودل شي. په داسې حال کې چې د دغو وژنو دقیق ارقام نشته، خو پیژندل شوې پیښې دا ځرګندوي، چې د ورته پیښو شمیر زیات دی. د یوه سیستم د جوړیدواړتیا ډیره روښانه ده، تر څو دا اطمینان تر لاسه شي، چې د پولیسو او یا ددوی د سیاسی مربیانو

له خوا د چا د وژنې په صورت کې، بې پرې تحقیقات او څېړنې کېږي. د نهو تنو وژل کېدل او د ۴۲نا وسله والو مظاهره چیانو ټپي کېدل په شبرغان کې په ۲۸ مې ۲۰۰۷ د ملي پولیسو او یا د والي شخصي ساتندویانو له خوا یو ښه ډاګېزه بیلګه ګڼل کېږي.[44] ځایي او ملي سیاسي ګټې پر دې راڅرخې، چې کارنده او بې پرې څېړنې تر سره نه شي. هدف دا وي، چې وخت له لاسه ووځي تر هغې، چې شواهد د منځه لاړ شي او سیاسي ګرد یې کینې. مسئله بیا وروسته په آسانۍ سره له منځه یوړل شي. قربانیان او د هغوي کورنې له یاده ویستل شي.

51. محلي پولیس هیڅ وخت ددې جوګه نه دي، چې په حقیقي معنی سره د خپلو کړونو تحقیقات وکړي.[45] د ملي پولیسو تحقیقاتي کاري ګروپ باید ددې موخې لپاره جوړ شي. د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کمیسیون تحقیقاتي امکانات باید لوړ شي، او ځایي او ملي چارواکي باید د کمیسیون موندنو ته د ځواب ویلو وخت پیدا کړي.

IV. عدلي او قضایي سیستم

الف. لنډه کتنه

52. سربیره پر دې، چې زیات شمیر ملکي افغانان د رواني وسله والي منازعې په ترڅ کې له منځه ځي، دوې د قانون او نظام د نشتوالي له کبله د بې امنیتي سره مخ دي. ډېر لږ شمیر جنایي وژنې په مناسبه توګه څېړل شوې، او محاکمه شوې او لږ شمیر عاملین محکوم شوي دي.[46] دا معافیت د عدلي قضایي سیستم د ناکامیو له کبله را منځ شوی. که څه هم په کړنو کې د پام وړ تغییرات راغلي، او رسمي عدلي قضایي سیستم له هغو هیوادونو سره چې پر مدني قانون ولاړ دي سمون لري.[47] په عمومي توګه پولیس څارنوال ته د جرمونو رپوټ ورکوي، څارنوال په خپله او یا د پولیس په مرسته څېړنې تر سره کوي.[48] که چېرې څارنوال د متهم پر ضد کافي شواهد پیدا کړي، نو بیا هغه اتهام لیک د ولسوالي محکمې ته وړاندې کوي.[49] د ولسوالي د محکمې پرېکړه کیدای شي د استیناف په موخه ولایتي محکمې ته لاړه شي.[50] سترې محکمې ته رجوع په هغه وخت کې کیدای شي چې د ښکتنیو محکمو په پرېکړو کې حقوقي نیمګړتیاوې وي او یا د غیر قانوني شواهدو پر بنسټ پرېکړې شوې وي.[51] ستره محکمه کولای شي چې د نویو شواهدو د موندنې په صورت کې یوه کمیټه وګمارې او پر شوې پرېکړه باندې له سره غور وکړي.[52] ددې رسمي او مناسب سیستم د شتون سره سره، بیا هم ما ته داسې د وژنو شکایتونه ورسیدل، چې څېړنې نه وې شوې، او څارنوالان یې تعقیب شوې نه وو، او ددې فساد په نتیجه کې ډېرو برأت اخستې.

53. د تحقیق او پیګیرۍ په لمړیو پړاوو کې، یوه ستونزه هم د پولیسو او څارنوالانو تر منځ د مرستې نه شتون دی. د قانون له مخې پیګیرۍ او تعقیب د پولیس او څېړنې د څارنوال دنده ګڼل کېږي. خو دا په عمل کې داسې نه ښکاري. په تیر مهال کې داسې وو چې د کورنیو چارو وزارت (پولیس د هغې تر امر لاندې دي) او لوی څارنوالي (څارنوالان د هغې تر امر لاندې دي) د یوې کمیټې په توګه کار کاوه، د تعقیب او تحقیق چارې یې همغږې کولې، او په یوه وخت به یې مناسبه پرېکړه واوروله. اوس داسې نه ده.

ب. فساد او معافیت

54. د عدلي سیستم لپاره ځانګړې بدلونونه اړین دي، فساد د ډېرو ستونزو منبع او سرمنشآ ګڼل کېږي. او هغه د پولیسو، څارنوالانو او قاضیانو لپاره یو معمول کار دی. دولتي چارواکې بې پردې پر دغه ستونزو خبر دي. دولتي لوړپوړو چارواکو وویل چې فساد په هغه اندازه زیات دی چې د باور وړ ندي، او دا یې ومنله چې ددوی په اداراتو کې فساد شته. د زیاتو افغانانو سره چې ما کتلي، وایي چې د فساد رسوایي په همغه اندازه ده چې د هغې شیوع ده. یو مصاحبه کونکي وویل، کله چې تاسې محکمې ته لاړ شې نو د هغو کسانو له خوا چې د قاضي سره تړاو لري د تاسو د مشکل په اړه پوښتنې او د رشوت غوښتنه کېږي. په پراخه توګه منل شوې هر کله چې شتمن او زورواکې محکوم شي نو هغوي په بند کې تر ډېر وخت نه پاتې کېږي. د پولیسو په اړوند یو بهرنې د پولیسو روزونکې وویل، په یوازې توګه د پولیسو یو غړی په ښه توګه روزل کیدا شي، خو د پولیسو سیستم ډېر په فساد ککړ او د یوه نوی پولیس راوستل دغه شان سیستم ته په دې معنی وی، چې یو څوک ککړځای ته واچوې او د هغې نه د ځان پاکوالي تمه ولري. په نتیجه کې د معافیت سیستم د هغې چا لپاره چې په وژلو تورن وي، را منځ ته کوي.

55. په ورځني توګه لوی څارنوالی هغه صلاحیت لرونکي مرجع ده، چې په فعاله ډول د فساد څخه نظارت کوي، او همدا شان د نورو دولتی ارګانانو کاری بهیر تر څارنې لاندې نیسي. دا موخې د اداراتو دورانی څیړنو په ترڅ کی او همدا شان د څارنوالی د استازو د اوږد مهاله شتون په نورو دولتی اداراتو کې، تر سره کیږي. دا بهیر کولای شي د مامورینو د قانون څخه سرغړونو په صورت کې هغوی ته اصلاحی لارښودونه وړاندې کړي، او د ضرورت په وخت کې د قانونی تعقیب پیل وګڼل کېدای شي. په ۲۰۰۷ کال کې تر ۳۰۰ مامورین تر تحقیق لاندی راغلی وو، چی ۹۵ سلنه یې د فساد په تور تر څیړنې لاندې راغلي وو. په داسې حال کې چې لوړپوړې چارواکي تعقیب شوي نه دي. دولت د خپلو فساد ضد هڅو په لړ کې څو تخصصي کمیسیونونه په شمول د فساد پر وړاندې عالی اداره چې په دې وروستیو کې جوړه شوې، را منځ کړي دي. خو باید وویل شي چې ټول هغه اقدامات چې د فساد پر ضد د دولت له خوا کیږي هغه وخت تر سیاسی ملاحظو لاندی راځي، چې پیاوړی اشخاص پکې راښکیل وي.

56. پراخ فساد په یوه ورځ کې له منځه نه وړل کیږی، خو د داسې یو لمس کیدونکې او پیاوړی میکانیزم را منځ ته کول چې د شاهدانو او شواهدو د احضارولو او محکمی کولو ځواک ولري، ډیر اړین ښکاري. د پورته یادشویو ټکو په پام کې نیولو سره، د هغه اجتناب نه منونکو فشارو سره چې د مفسدو سیاستمدارانو اوهغه دولتی مامورینو له خوا چې د خپلو دندو په خطر کې نه اچولو په سبب له فساد څخه سترګې پټوي، باید مقاومت وشي. بې پرې د فساد ضد اداری په ډیرو هیوادو کې په شمول د نایجیریا، هانګ کانګ او آسترالیا کې په بري سره جوړې شوې دي. د ضروری پیغام د استولو په موخه د یو شمیر رښو قضیو د تعقیب او پیګیری د نمونو وړاندی کول ښایی د ګټې وړ کار وي. دا به نړیوال مالی ملاتړ او په ملی کچه د ملکیت احساس منځ ته راتللو ته ضرورت ولري. نړیوالې ټولنې ته دا هم پکار ده، چې تر وسه پورې هغه مرسته شوې پیسې چې د فساد د لازیاتیدو لامل ګرزی وپیژني، او د میکانیزمونو د جوړلو مسُولیت لري، لکه د لوړ پوړو نظارت کوونکو ادارو ګمارل، تر څو د دولت د فساد ضد هڅو څخه په ټینګه ملاتړ وشي.

ج. ښځی او عدلی قضایي سیستم

57. د ښځو ستونزی په عدلی قضایي سیستم کې زیاتې او دوی ته ځانګړې دي. زما د ټیم څخه یوې ښځینه غړې په کندهار کی د یوې ډلې ښځو څخه وپوښتل چې که چیرې دوې د کوم تیری او یا کوم ګواښ سره مخ شي نو چیرې او چا ته به شکایت کوي. هغه ښځو په کنایه ډوله خندا سره غبرګون وښود. د ډیرو لپاره یوازې د کور نه تګ هم کیدای شي د بدنامې سبب په ټولنه کې وګرزي. که چیرې دوی په دې هم وتوانیږي چې د کور څخه لاړې شي نو ددې بیان کول او ویل دوې شرم ګڼی. او که چیرې دوی پولیسو ته شکایت هم وکړي، نو دوی په دی باور دي چې کوم اقدام به ونشي. دوې فکر کوي چی یوازې به جزا ورکړل شي او یا به بند ته واچول شي د (کور نه د تیښتی) په جرم. په خلاصه ډول سره هغه ښځې چې رټل شوې او یا د مرګ ګواښ ورته شوې وي، هیڅ ځای د پناه وړلو نه لري.

58. د ښځو د سرپناه مراکزچې په دې وروستیو کې په جلاآباد او پروان کې جوړ شوي، یو ریښتنې بدلون ښکاري. دې ته ورته اقدامات د دولت او نړیوالې ټولنې د حمایت څرګندوېې کوي. د ښځو پر ضد د جرمونو د تعقیب په هکله په لوی څارنوالی کې د یوې اختصاصي څانګې جوړیدل به له ښځینه قربانیانو سره مرسته وکړي.

د. ناموسی وژنې

59. "ناموسی وژنې"[53] د افغانستان په بیلا بیلو ځایونو کې د معافیت سره یو ځای لیدل کیږي. په شرقی سیمه کې، د بیلګې په توګه، یوې سر چینې ۴۰ ناموسی وژنې د ۲۰۰۷ کال د جنوری څخه تر ۲۰۰۸ کال دسمبر پورې ثبتې کړې دي. ددغه شان پیښو د رپوټ نه ورکولو په دلیل، ریښتنې شمیره یې زیاته ده. ډیرې قربانیان ښځې دي، خو نارینه هم وژل شوي. عاملین په ډیره ټیټه کچه سره تعقیب او څیړنې شوي دي.

60. په ننګرهار ولایت کې ما د یوه هلک او نجلې د کورنې د غړو سره چی (د اکا زامن وو) او د جنسي اړیکو تور پرې لګول شوې وو وکتل. هغوی دواړه د خپلو اکا ګانو له خوا د شپې ډوډی ته بلل شوې وو، او د خوب پر مهال په مرمیو ووژل شول. د هلک جسد د هغې کورنې ته واستول شو. نجلې پرته له جنازی نمانځه خاورو ته

وسپارل شوه. د کورنی غړیو یوه هم پولیسو ته شکایت ونکړ. پولیس د پیښې په اړه خبر وو، خو هغوی په دې دلیل چې اطلاع نده ورکړل شوې، پیښه یې نده څېړلې او دوی وایې چې د کورنی د اطلاع پرته دوې نشي کولای چې تحقیق وکړي.[54] په کندهار کې زما ښځینه همکارې د ډیرو ښځو سره وکتل، او هغوی ویل چې ددوی په ګاونډیتوب کې داسې پیښې شوی، خو ډیرې لږ یې څېړل شوې. یو ځوانه نجلی وروسته له هغې چې معلومه شوه امید واره ده، د هغې د پلار او ورور له خوا په دار شوه. هیڅ ډول څېړنه او تعقیب ونشو. نورې ښځې د کورنې شخړو له کبله د کور څخه د تللو په قصد مړې شوې دي. د هغه کورنیو چې کوم غړی یې د ناموسې وژنو ښکار ګرزیدلی وي، د هغه کورنې نوری ښځینه غړې د کورنې د ویرې له کبله نشي کولای پولیسو ته اطلاع ورکړي. او دوې پر دې هم پوهېږې چې د پولیسو له خوا به څېړنې ونشي، او که چیرته څېړنې هم وشي نو درشوت ورکولو په پایله کې به عاملین معاف شي. ما ته راپورونه رارسیدلې چې څو قضیو کې پولیسو غوښتل چې څېړنې وکړي، خو لوړپوړیو دولتی چارواکو مداخلې کړیې، او یا یې څېړنې بندی کړې دي. د نورو وژنو په شان نړیوال قوانین دا حکم کوي، چې دا وژنې باید وڅېړل شي، تعقیب او مجازات شي.[55]

و. د اعدام سزآ

61. زما د راتګ نه لږ مخکې، ستری محکمې د سلو تنو د اعدام فیصلې چې د تیرو شپږو کالو را په دیخوا ځنډیدلې وې، رئیس جمهور حامد کرزی ته د هغې د منظورې لپاره وړاندې کړي. پر اعدامونو د مهلت راوستل قوی دلایل لري، پرته له دې نه، چې آیا په افغانستان کې د اعدام سزآ منسوخه شي. حتی پولیس، څارنوالان او قاضیان هم پدې باور دي، چې عدلی قضایی سیستم د فساد څخه ډک او ددې جوګه ندي، چې اطمینان حاصل شی ټول پړاونه به سم وي. بنآ ددغه شان محکمو له خوا محکومول او جزا ورکول په خپل ذات کې نامناسب او د اعتماد وړ نه وي. هغه څوک چې په مرګ محکوم شوې اکثرآ وکیل ته لاس رسې نه لري، او دوی دداسې محکمو له خوا محکوم شوې، چې نه شواهد او نه هم دفاعی شاهدان رابلل شوې وي. دا په داسې حال کې ده، چې یو شمیر با خبره مصاحبه شوي کسان په دې نظر دي چې تر اوسه بیګناه خلک په اعدام نه دی محکوم شوي، خو نور بیا وایې چې بیګناه خلک په اعدام محکوم شوی دي.

V. انتقالی عدالت او د تیر مهال د جرمونو لاسوندونو ساتنه

62. ما دلیلی دښتی ډله یز قبرونه چې د افغانستان په شمال کې دي وکتل. زه ددې شاهد وم چې مصاحبه شویو وویل چې دا د هغې قبرونو پاتې شونې دي کوم چې په ۲۰۰۱ کال کې په د ۲۰۰۰ شاوخوا طالبان چې د شمال ټلوالی او امریکایې ځانګړو ځواکونو له خوا محاصره شوی وو. محل داسې بریښې چې ګډوډ شوې وي، او لکه چې اجساد ترې نه ایستل شوې وي. دا خبره هغو راپورونو چې وروسته زما له سفر څخه خپاره شول هم تایید کړه.[56] د محل او د شواهدو د ساتنې او مستند کولو فوري ضرورت شته، او دا خبری چې څرنکه دا ۲۰۰۰ محاصره شوي کسان ووژل شول، او څوک ددې مسئول وو چې پدې وروستیو کې د شواهدو د له منځه وړولو تکل یې کړې وه. دا مهمه او ضروری خبره ده، چې دا محل او نور ټول ډله ییز قبرونه په ټول افغانستان کې، خوندي او وڅېړل شي، تر څو د پخوانیو تیریو د معافیت موضوع ته پام شوې وي، او له بله پلوه د دې پوهه رامنځ ته شي، چې تیری د ټولو غاړو له خوا او پر ټولو شوي تر څو د هغی پر بنسټ، جوړجاړي ته لاره برابره شي.

سپارښتونه

63. د افغانستان دولت، نړیوال پوځی ځواکونه او د هغوی اړوند دولتونه، طالبان او نور دولت ضد عناصر دا څرګند مسئولیت لري، چې بیړنې اقدامات ونیسي تر څو د ملکیانو د وژنې کچه راټیټه او غیر قانونی وژنو ته پای ورکړي. زما سپارښتونه په لاندی ډول دي:

د نړیوال او افغان پوځی ځواکونو له خوا وژنې

.ـــ نړیوال ځواکونه باید هغه ټول قواعد په پام کې ونیسي تر څو دا اطمینان تر لاسه شي، چې هوایي ځواک هغه وخت وکاروي چې د موخې هویت څرګند او د اتفاقی ملکی مرګ ژوبلې کچه د پوځی لاس برې کوم چې انتظار یې کیږي څخه زیاته نه وي.

.ـــ نړیوال او افغان ځواکونه هغه شرایط باید وارزوي تر کومو لاندې چې دوې د شپې له خوا نه اعلان شوې بریدونه کوي، تر څو هغه نورې لارې ولټول شي چې نورو اوسیدونکو ته یې زیان لږ وي.

.ـــ هوایي بمبارد، د شپې بریدونه او نور بریدونه باید هیڅ کله د مشکوکو او ناتایید شویو معلوماتو پر بنسټ نه وي. دا به ښه وي چې دولت او نړیوال ځواکونه استخباراتی معلومات سره شریک، او د ښې څیړنې په موخه میکانیزمونه جوړ، او دا اطمینان حاصل شي چې عملیات یوازی د ثقه او تایید شویو معلوماتو پر بنسټ تر سره کیږي.

د طالبانو له خوا وژنې

.ـــ طالبان باید د جنګ هغه ټول شکلونه او روشونه چې نړیوال بشر پاله قوانین نقض کوي بند کړي، چی په پایله کی یې د ملکیانو نا قانونه وژنې منځ ته راځي. د طالبانو رهبری باید داسې روښانه اوامر صادر کړی د تر څو د هغه څه نه چی د نړیوال قوانینو پر خلاف وي ډډه وشي. دا په مشخصه توګه په لاندی ډول دي:

(الف) په هر ډول شرایطو کې د ملکی خلکو ډارول او وژل بند کړي، او همدا راز د ملکی خلکو ډارول په دې نامه چې دطالبانو سره مرسته نکوي او یا د دولت ملاتړ کوي باید ودرول شي.

(ب) د انسانی ډال څخه کار اخیستنه په دې موخه چې نړیوال او افغان ځواکونه د حملو څخه لاس واخلي باید ودرول شي.

(ج) په ځانمرګو حملو کې، د ملکی خلکو موخه ګرزول باید بند شی، او ناقانونه نیرنګونه څخه کار اخستل پدی حملو کی باید ودرول شي، او همدا راز د څیړې بدلول د ملکیانو، عسکرو او یا پولیسو په بڼه کی ځان راوستل، باید ودرول شي.

.ـــ بشری حقونو او نړیوالو بنسټونو ته لازمې ده، یو شمیر داسې اقدامات وکړي، چې پر طالبانو او نورو وسله والو ډلو فشار راوړي او هغوی دې ته وهڅوي چی بشری حقونو او بشر پاله قوانینو ته درناوې ولري. بشری حقونو ته د درناوی د پراخوالي په موخه کیدای شي چې له دوې سره اړیکې ونیول شي او هڅی وشي. دا راز هڅې د امنیتی امکاناتو او د امنیت د شورا د ۱۲۶۷ پریکړې په پوره سمون کې باید وشي.

نړیوال ځواکونو غبرګون د ملکیانو د وژنی په اړوند

.ـــ نړیوال ځواکونه باید ددې جوګه وي چی د عسکرو له خوا د نا قانونه وژنود تورونو د څیړنو شونتیا رامنځ ته کړي. او دا تضمین وشي، چې ددغه شان وژنو عاملین تر قانونی تعقیب لاندې راشي.

.ـــ نړیوال ځواکونه باید د هغو هڅو سره چې نا قانونه وژنې څیړي پوره مرسته وکړي، په ځانګړې ډول د یونوما او د افغانستان د بشری حقونو خپلواک کمیسیون سره. دا مرسته باید په چټکه توګه او د اړوندو معلوماتو ورکول، د ویدیو فلمونو او نورو موادو شریک کول هم راونغاړي.

.ـــ د ملکی تلفاتو اړوند پوځی څېړنو پایلې او د موندنو په هکله معلومات او لاملونه باید عام شي. دا رنګه معلومات باید د قربانیانو کورنیو ته هم ورکړل شي. د مثال په توګه د امریکا د محکمی فیصله د ۴ مارچ ۲۰۰۷ کال چې په ننګرهار کی پېښه شوه، باید عامی ټولنې ته وړاندې شي.

.ـــ نړیوال ځواکونه باید ددې تضمین وکړي، سره له دې چې ماموریتونه پیچلې او زیات دي او له بله پلوه د ملک عدلی قضایی سیستم نا متجانس دې، نو هغه چا ته چې زیان رسیدلې وي وکړای شي چې پوځی هډې ته لاړ شي، او بی له ځنډه د عاملینو په اړه معلومات ورکړل شي، او ورته وویل شي چې څوک د کوم عمل لپاره مسُول دي، او د څېړنې او قانونی تعقیب په هکله لازم معلومات ورکړل شي. ددې لپاره داسې وړاندیز کوم.

(الف) که چیرې د عسکرو کړنې د هغې په متبوع هیواد کې څېړل کیږی او یا تر قانونی تعقیب لاندی راځی، نو د څېړنو مرحلې، ضوابط او د قانونی تعقیب پایلې باید آیساف ته افغانستان ته راولیږل شي.

(ب) د ملی څېړنو او قانونی تعقیبونو پرمختګ او پایلی باید د آیساف لخوا پیګیری شي.
(ج) دا معلومات باید ټولو ساحوی قوماندانیو، ولایتی بیا رغولو ټیمونو او هغه چا ته چې په مستقیمه ټوګه زیان رسیدلې وي، د لاس رسی وړ وي.

.ـــ کله چی د بهرنې استخباراتو او افغان ځواکونو له خوا چې د ملی اردو له قومانده بهر عملیات تر سره کوې، نو مسُول هیواد باید په هغه صورت کې چې تیرې را منځ شوی وي، د خپل اشتراک په هکله ووایی.

.ـــ نړیوال ځواکونه باید د ملکیانو د مرګ ژوبلی په اړه چی په هوایې بمبارد، د شپې له خوا بریدونه او نورو پوځي خوزښتونو کې را منځ ته کیږي، ټولو ته معلومات ورکړي.

زیانمنو ته د تاوان ورکول

.ـــ د تاوان ورکولو جلا کورنې او بهرنې کړنلارې باید سره ښې هم غږې شي. دا کار کیدای شي چې د پالیسی د یوه چوکاټ په رامنځ ته کولو سره، د هغې په ترڅ کی به بیلابیل پروګرامونه د یوه بشپړونکي، عملیاتی او د معلوماتو د شریکولو په موخه ترې کار واخستل شي. او همدارنګه هغه به لازیاته توافق پذیری را منځ کړي، چې په پایله کې د انفرادی قضیو له پاتې کیدو څخه مخ نیوې وشي.

.ـــ حتی کله چی د تاوان ورکولو پروګرام د زړه سوې او مرستې له مخی وي، په داسی حال کی چې حقوقی مسُولیت یې نه وی منلی، نو د قوماندانانو تمیز او تشخیص باید د تاوان په ورکړه کې ډیر دقیق او رانغښتی وي، او عمومی لارښودونه د پیسو د ورکولو په اړوند باید په واضحه توګه سره جوړ شی.

.ـــ قوماندانان باید د قربانیانو او د هغوی کورنې ولټوي او پیدا یې کړي، دا به تر دې ښه وي چې انتظار ویستل شي، تر څو هغوی شکایت او یا غوښتنه وکړي. په ځانګړی توګه، هغه ستونزې چې ښځې یې د تاوان تر لاسه کولو او نورو کمکونو د لاس ته راوړلو په اړوند لري، باید د دغه شان پروګرامونو د جوړولو پر مهال هغوی ته ځانګړې پاملرنه وشي.

افغان ملی پولیس

.ـــ د پولیسو له خوا د ناقانونه وژنو ختمول مهمه او اساسی خبره ده. پر دی بنسټ، همغږې هڅی باید د پولیسو د ریفورم لپاره وشی:

(الف) د بشری حقونو روزنې پر خپل ځای مهمی دي، خو د هغو تیریو چې د پولیسو له خوا، د هغوی د اړیکو له کبله له ځانګړو قبیلو، قوماندانانو او سیاست والو سره را منځ ته کیږی، د مخنیوی جوګه نشی کیدای. د داسې ملی

پولیسو چې ټول هیواد ته خدمت وکړي، او ټولنه وساتی د را منځ ته کولو لپاره په کار ده، چې دا اړیکې باید پرې شي.

(ب) دوامداری هڅې ددې لپاره چې د پولیسو قوت د ملی او مسلکی ځواک په بڼه جوړ شي حیاتی خبره ده. (د ولسوالیو پرمختیایي پروګرام) روزه نیز کړنلارې څخه باید په کلکه سره ملاتړ وشي.

ـــ د پولیسو له خوا وژنو ته د معافیت موضوع ته باید په عاجله توګه سره پام وشي:

(الف) د هغو قتلونو ادعاګانی چې پر پولیسو کیږی، او دولت هیڅ کله څیړنې نه کوي، تر څو چې دا پیښې له یاده ویستل شي، لا نور هم د معافیت دود پیاوړې کوي. ددې په بدل کې چې یو یو شکایت چی کوم ځای نه نیسی، د پولیسو ملی څیړنیزه د عمل ځواک ته ضرورت شته.

(ب) سربیره پر دې، د افغانستان بشری حقونو خپلواک کمیسیون څیړنیز ځواک باید لا زیات شي، او دولت دې ته باید وخت ولري چی د هغې موندنو ته ځواب ووایي.

ـــ دا بحث چی آیا پولیس د قانون د تنفیذ ځواک وي او که پوځ ته ورته دندې هم ولري، کومه ګټه نلري. په اوسنې حال کې پولیس مکلف دي چې دواړه دندې پر مخ بوزي. او دوې باید داسې جوړ او وروزل شي چې هغو خلکو ته چې دوې خدمت کوي امنیت هم راولي.

عدلی قضایی سیستم

ـــ د پولیسو او څارنوالی تر منځ ناکاره او ضعیفه همغږی، د ښو څیړنو خنډ ګرزي. د پولیسو او څارنوالانو تر منځ باید اړیکی ښی کړای شي. د کورنیو چارو وزارت او لوی څارنوالی باید پدې سره سلا شي، چې څرنګه ګډ ګامونه د جرمونو د کشف او څیړنې په موخه واخلی، او پولیسو او څارنوالانو لپاره ته په منظمه توګه وړ هدایات او اوامر ورکړي.

ـــ د نفوس د نیمایي برخې یعنی ښځو مشکلات په دی اړوند باید هیر نه کړل شي. جنایی قضایی سیستم باید ددوې لپاره د لاس رسې وړ وي:

(الف) د ښځو د ساتنې بنسټونه دې پیاوړې او تشویق شي.

(ب) د ښځینه قربانیانو لپاره دې یوه ځانګړې اداره په لوی څارنوالی کی جوړه شي.

ـــ هغه څه چې د (ناموسی وژنو) په نامه یادیږی، او په زیات شمیر کې منځ ته راځي، باید د قتل په توګه ور سره چلند وشي لکه څرنګه چی واضحاً هم داسی ده. دا پیښی باید د پولیسو له خوا وڅیړل شي، که چیری دوی ته د کورنی له خوا اطلاع ورکړل شوی وي او یا نه.

ـــ د هغو ټولو ستونزو په وړاندی باید اقدامات وشي کوم چې په قضایي عدلی سیستم کی د عدالت لپاره خنډ جوړوي.

(الف) یوه مستقله د فساد ضد اداره باید د دولت له لوري جوړه شي، چې نړیوال ملاتړ ورسره وي، او داسې صلاحیت، قدرت او منابع ولري چې وکړای شي مهمې قضیې د حکومت او قضا په هره کچه کې تر تعقیب لاندې ونیسي.

(ب) تر هغه ځایه چې نړیوالی مرستی او پیسی د فساد د لازیاتوالی لامل ګرزي، نو نړیواله ټولنه باید د دولت سره د هغی د فساد ضد په هڅو کې مرسته وکړي، دا کار د یو شمیر میکانیزمونو جوړولو، لکه د یوه لوړرتبه نظارتی کمیټی را منځ ته کولو سره کیدای شي.

.ـــ دا ټول مني، چې قضایي عدلی سیستم اوس مهال د دې توان نلري چې د عادلانه محکمی ټول اساسات په لازمه توګه سره مراعات کړي. ددې لپاره چې د بیګناه خلکو د اعدام څخه مخ نیوې شوې وي، نو دولت ته پکار ده چې د اعدام سزاګانو ته قانونی مهلت ورکړي.

انتقالی عدالت او د تیرو جرمونو د شواهدو ساتنه

.ـــ ټولیز قبرونه په شمول د لیلی دښتې باید د دولت له خوا او د نړیوالې ټولنې په ملاتړ سره خوندي او وساتل شي. د مړو شویو کسانو د مرګ لاملونه باید وموندل شي، او همداراز د هغو ادعاوو په باب چې ویل کیږي، هڅې شوې چې شواهد له منځه یوسي باید ضرور پوره څیړنې وشي. که چیری داسې ونشي، نو دا به د هغو لپاره چې په تیر مهال کی یې تیري کړي په پرلپسې توګه معافیت وګڼل شي، او له بله پلوه د افغانانو وړتیا د تیر مهال جرمونو د تاریخی ریکارد کول تر سوال لاندې راولي، چې هغه بیا مصالحې رامنځ ته کولو په لحاظ اړین کار دې.

ضمیمه الف: د لیدنی کړنلاره

۱. ما د دولت د بلنې پر بنسټ د افغانستان څخه د ۴-۱۵ می ۲۰۰۸ لیدنه وکړه. ما کابل، پروان، کنړ، ننګرهار، کندهار، هلمند او جوزجان ته سفرونه وکړل. زه دافغانستان دولت څخه د هغې مرستې په خاطر چې زما سره یې کړیې مننوې یم.

۲. د افغانستان دولت له لورې، ما د بهرنیو چارو وزیر، لوی څارنوال، ددفاع وزیر، د عدلیې وزیر، د داخلی چارو لمړی مسرتیال، امنیتی مرستیال وزیر، د ملی امنیت مشاور، د تروریزم سره د مبارزې مشر، د داخلی امورو مشر، د پولیسو له مشر قوماندان او ستر محکمی مشر قاضی سره وکتل. ما د افغان ملی اردو، افغان ملی پولیس، او د ملی امنیت د ریاست د مقاماتو سره په ټول افغانستان کی وکتل. برسیره پر هغې ما د بیلابیلو ولایتی او د ولسوالیو چارواکو لکه د کنړ والی، د جوزجان والی، د کندهار مرستیال والی، د ننګرهار مرستیال والی، د هلمند مرستیال والی او د شیرخان ولسوالې ولسوال سره وکتل.

۳. د نړیوالو ټولنی له جانبه ما د ډیرو آیساف او د آزادی راوستلو ځواکونو د مامورینو سره، په شمول د شرقی حوزی قوماندانی مرستیال/مختلطه مځکنی ځواک ۱۰۱ (او ای اف)، د جنوبی حوزې قوماندانی مرستیال، د هلمند د مځکنی ځواک قوماندان، لوړپوړې جنرال د مختلطی انتقالی امنیت د افغانستان لپاره (سی اس ټی سی- ای)، او دآیساف مرستیال قوماندان او عملیاتی او امنیتی درستیز سره وکتل.

۴. سربیره پر دې ما د دیپلوماتیکی ټولنی له غړیو سره هم وکتل.

۵. ما د یو زیات شمیر نړیوال، ملی او مدنی ټولنو استازو سره هم وکتل. همدارنګه د افغانستان بشری حقونو خپلواک کمیسیون له کمیشنرانو او د هغی ساحوی مامورینو سره هم ولیدل. د ژورنالیستانو، د بحران ځپلو سیمو له مشرانو، قربانیانو، شاهدانو، او د هغو کورنیو سره چی غړې یې د بشری حقونو د تیریو له کبله د بیلابیلو غاړو له خوا د لاسه ورکړي، وکتل. زما د ډلی ښځینه غړو د بیلابیلو د ښځو د ځایې مدنی ټولنو سره، او ډیرو نورو ښځینه قربانیانو او شاهدانو سره هم وکتل.

۶. ما د ملګرو ملتونو او نورو بین الدولتی بنسټونو سره، په شمول د یونیسیف، نړیوال مهاجرت اداره (آی او ام) یونیفیم او دملګرو ملتونو د مصئونیت او امنیت څانګه (یو ان دی اس اس) له استازو سره وکتل. همدا راز ما د

سرمنشی ځانګړی استازی او د سر منشی د ځانګړی استازی د معاون سره وکتل. زه د یونما او په ځانګړی توګه د بشری حقونو له ځانګې څخه ددوې د مرستی او ددوې د عالی خدماتو په اړوند مننه کوم.

ضمیمه ب: لمن لیکونه

[1]نړیواله وسله واله منازعه په افغانستان کې په ۷ د اکتوبر ۲۰۰۱ (پر هغه نیټه چې د امریکی په رهبری ملک ونیول شو)، او معمولاً داسې وویل کیږي چې د انتقالی دورې راتګ سره په جون ۲۰۰۲ کال کی پای ته ورسیده. ددغه نیټی نه راپه دیخوا دې منازعی (نا نړیواله) بڼه واخېسته ځکه نړیوال ځواکونه د دولت په ملاتړ جنګیږی.

[2] د یادولو وړ ده چې یو شمیر وسله والې مخالفې ډلې شته چې میل لري "طالبانو" ته نسبت ورکول شي، او د دوې په نامه یاد شي. (نو دا د دې ښکارندوی ده چې ولی د "دولت ضد عناصرو" کلمه په زیاتیدونکې ډول سره کارول کیږي.) ددې ډلو تر منځ اړیکی همیشه څرګندې نه وي. یو شمیر ډلې ښایې په متحده ټوګه سره همکاری وکړي، خو ددې اتحاد او مرستې پراخوالې اکثراً ناڅرګند پاتې کیږي. دی ته ورته د یو شمیر مستقلو ډلو مشران شاید د طالبانو د مشرانو په شوراګانو کې ونډه واخلي، خو ددې تمیز کول چې ددوې د هم غړی او د طالبانو له مشر ملا عمر څخه اطاعت په کومه کچه کی دې، یو مشکل کار دې. د هغو با خبرو کسانو سره چې موږ مرکې کړی، د یادې شوې پراخوالې او د هغې اغیزې د ملکیانو د ساتنې په اړوند، سره توپیر لري. یو شمیر له دې سره مخالفت لري، چې د"طالبانو" په اړه خبرې کړل یوه ګرامری تیروتنه وه، او داسې ډیرې بیلې د مراتبو سلسلې شته چې د هغې پر بنسټ که کوښښ وشي او پر "طالبانو" اغیزه راوړل شي، تر څو مسُولیت مننونکې شي. نور بیا په دې اند دي چې طالبان د خپلو مشرانو په اطاعت کولو کې ډیر مشهوردي، نو د ملکیانو سرغوڅونې ضد فرمان په شمول هغه کسانو چې دولت ته کار کوي د افغانسان ډیرو برخو کی پلې شوی دې، دا په دې معنی چی د طالبانو پر اصلی کړیو فشار اچول ښې اغیزې لرلای شي، او د بیلابیلو ډلو پر اختلافاتو زیرکانه دقت موضوع پیچیلې کوي نسبت دی ته چې روښانه یی کړي.

[3] یو بیلګه دا ده چې، افغانان او ورسره بهرنیان د امنیتی اوضاع د څرنګوالې په هکله اکثراً هغې نقشی ته چې د ملګرو ملتونو د مصُونیت او امنیت اداره (یو ان ډی اس اس) له خوا د یوه زون په کچه جوړیږي، د امنیت، تیریو او خشونت په هکله معلومات تر لاسه کوي. خو د (یو ان ډی اس اس) کارکوونکو ما ته وویل چې ددې نقشی موخې لږ او د پیښو د ریکارد کولو او وړاندویولو کچه یې نا کافې او ټیټه ده. نو ښایې چې ملکیانو ته د خطر ارزونه په خپلواکه توګه وشي د هغې ارزونی نه چی بهرنیانو ته کیږي. د ملکی خلکو د ساتنې هڅې باید په مشخصه او هدفمندانه توګه تحلیل شي.

[4]د تناسب د اصولو د غوښتنو سره سم، "متوقع" پایلی "د ملکی وګړو د ژوند اتفاقی له لاسه ورکول، د ملکیانو زخمی کیدل، ملکی شیانو ته زیان، او دی ته ورته" نه باید چې "د هغې ټاکلی پوځې موخې کوم چی هدف وي په پرتله زیاتوالی" وي (جین ماری او لویس بیک، نړیوال بشرپاله عرفی قوانین (۲۰۰۵) (وروسته ددې نه، د آی سی آر سی د قانون)، ۱۴ قانون) په نامه. هغې اړین احتیاط ته په پام کې چې د حملی پر وخت باید وشي، عمومی قاعده داسې ده چې "ثابته پاملرنه" او "[الف] II ممکنه احتیاط" وشي "تر څو ډډه وشي، او یا لږ کړل شي اتفاقی وژنې د ملکیانو، زخمی کیدل د زخمیانو او د هغوی شتمنیو ته ضرر رسول" (آی سی آر سی، ۱۵ قانون). دا عمومی قواعد د یو شمیر مشخصو قانونو په ذریعه بشپړ شوي دي. په دې کې هغه قوانین هم شامل دي چې یوه غاړه د منازعی کولای شي چې "د جنګ ډول او میتود داسې غوره کړي" چی ملکیانو ته پکې لږ زیان ورسېږي (آی سی آر سی، ۱۷ قانون)، تر سره کړې "هر هغه ممکنه ارزونه" چې د تناسب مقتضیات په کې مراعات شي (آی سی آر سی، ۱۸ قانون)، او "هغه مخکینې اطلاع ګاني د حملی په اړوند ورکول شي چې کیدای شي ملکیان متاثر کړي، مګر چی شرایط اجازه ورنکړي" (آی سی آر سی، ۲۰ قانون). همداشان، په داسې حال کې چې عملیات روان هم وي، دا الزام شته چې "د حملی د بندیدو یا ځنډیدو لپاره هر شونې عمل وشی، کله چې د هغې مشهودوالی وي" کله چې ولیدل شي چې موخه پوځی نده او یا دا چې د تناسب د مقتضیاتو سره سمون نه لري (آی سی آر سی، ۱۹ قانون). ددې مسُلې یقینی کول چې آیا موخه یو مشروع پوځی موخه ده، قانون داسې وایې، چی هره "غاړه د منازعی باید ټول هغه شونې هڅې وکړي تر څو دا ثابته کړی چې موخه پوځی ده" (آی سی آر سی، ۱۶ قانون).

[5]نړیوال بشرپاله عرفی قوانین "د انسانی ډال څخه استفاده" منع کوي (آی سی آر سی، ۹۷ قانون) په دې معنی چې "د پوځی موخو سره د ملکیانو او یا هغو کسانو چی له جګړی وتلی په قصدی توګه ځای پر ځای کول، پدې موخه چې د پوځی موخو د هدف ګرځیدو څخه یی مخ نیوی کړی وی" (آی سی آر سی، ۹۷ قانون، مباحثه ۳۴۰ مخ). سربیره پر دې مخنیوی، هره غاړه څرګند الزامات لري. یو عمومی الزام دا دې چې"ټول هغه ممکنه احتیاط د ملکی خلکو د ساتنی او د ملکی موخو چې د هغوی تر واک لاندی دې وشی تر څو د حملی له تاثیراتو وساتل شي" (آی سی آر سی، ۲۲ قانون). ددې قانون نه انګیرنې د نانړیوالی منازعی په حالت کی بیلابیلې وي; په هر صورت، په نړیوالو منازعو کې دا قوانین لارښودونو ته اړتیا لري. دا قوانین همدا شان وایی چی هره غاړه باید "د امکان تر حده، د پوځی شیانو د ایښودولو څخه په میشتن ځایونو کې او یا هغې ته نیږدی ډډه وکړي" (آی سی آر سی، ۲۳ قانون) او "د امکان تر حده، د هغه ملکی خلکو او شیانو رایستل د نظامی ځایونو څخه چې د دوې تر ولکې لاندی وي" (آی سی آر سی، ۲۴ قانون).

[6]د بیلګې په توګه، یوکتونکي په کندهار کې ما ته وویل، چې د کورنۍ ۱۷ تنه غړی یې هغه وخت له لاسه ورکړل، چې طالبانو د دوې د کور څخه پر نړیوالو ځواکونو حمله وکړه. ماښام وو، د ۱۵ تر ۲۰ نفره طالبان چې په کلاشینکوف او راکټ سره مسلح وو ددغه کتونکي کور ته ورغلل. ده وویل چې طیاری په هوا کې ګرزیدلی. طالبانو د کور غړو ته وویل چې ځانونه پټ کړئ، او وروسته یې پر طیارو باندی ډزی پیل کړی. دوې د کور غړو ته اجازه نه ورکوله چې له کوره څخه بهر شی. کتونکي وړاندې زیاته کړه، چې زما ښځینی هغوی ته عذر وکړ چې د کور څخه پر طیارو ډزی مه کوې، ددې ویرې چې د طالبانو د منځه وړلو په خاطر پر کور باندی بمبارد ونه کړي. لږ څه وروسته هغې خپل ماشوم واخیست او د حویلي په خوا پدې ګمان چې هلته به وسائل شي لاړه، خو هغوی ټول د بمبارد له کبله مړه شول.

[7]د شپې چاپو کې، ملی اردو اکثراً د نړیوالو ځواکونو سره مل وي، او په زیاتو مواردو کې د شاوخوا ځایونو امنیت د ملی پولیسو له خوا نیول کیږي. په ځینو سیمو کې ملی امنیت مخکینی سروې تر سره کوي. همدارنګه په ځینو حالاتو کې د افغان امنیتی ځواکونو له خوا په شمول د ملی امنیت دا شان عملیات په نیغه توګه تر سره کیږي. په داسې حال کې چې ملی امنیت استخباراتی معلومات را ټولوي او هغه ارزیابی کوي، همدا شان دوی په عملیاتو کې هم ونډه اخلی. د ملی امنیت چارواکو وویل چې دوی صلاحیت لري چې د نیوني عملیات تر سره کړي او دا کار هم کوي، خصوصاً د تروریزم سره د مبارزی، سازمان شویو جرمونو، او د جاسوسی ضد په برخو کې. ما د نوموړیو عملیاتو په اړوند معلومات را ټول نکړل.

[8]تر ټولو زیات معمول شکایت چې ما واورید، د شپې له خوا د تلاشیو په اړوند وو، چې زما د ماموریت د کړې څخه بهر وو. په دې کی د کورونو حریم باندی تیری کیږي او د بهرنیانو له خوا د ښځو سره ناوړه سلوک کیږي. د هغو افغانانو سره چې ما مرکې کړې د ډیرو اندیښنه د نړیوالو ځواکونو له دغه شان عملیاتو څخه وه، اود هغوی لویه غوښتنه دا وه چې نړیوالو ځواکونو ته د افغانی کلتور روزنه ورکړل شي، او عملیات د افغانی ځواکونو له خوا رهبري شي.

[9]د قانون د تطبیق اړخ د حملو د موخو سره تړاو لري. که چیری موخه مشروع پوځی هدف وي، لکه یو جګړه مار، نو بیا دا حمله د نورو حملو په شان د نړیوال بشرپاله قوانینو تابع او د هغه له مخې ارزول کیږي، په شمول د هغه قواعدو او اساساتو چې د موخی روښتیا، تناسب، احتیاط کول په حمله کې، او پوځی ضرورت ته پکی پام شوي وي (۴ می لمن پاڼی ته وګوری). د بیلګې په توګه، کله چې نړیوال ځواکونه یرغل پلان کوي نو "ټول ممکنه اقدامات" باید تر سره کړي "چې روښانه" کړي چې موخه یی پوځی ده (آی سی آر سی، ۱۶ قانون). او، نړیوال ځواکونه باید د پوځي یرغل یا د جنګیالیو د بندي کولو په موخه د وسایلو او د جګړی د روش غوره کولو لپاره "ټول هغه ممکنه احتیاط" وکړي سره د دې "په پام کې ونیول شي او ډډه وشی، او په هره پیښه کی د ملکیانو اتفاقی زیان را ټیټ شی" (آی سی آر سی، ۱۷ قانون)، او باید "هر هغه ممکنه ارزونه وشي چې آیا دا یرغل ملکی خلکو ته زیان واړوي ... چې د هغه نظامی موخی چې توقع یې کیږي په پرتله به زیادت وکړي" (آی سی آر سی، ۱۸ قانون). که چیری د یرغل موخه مشروع پوځی هدف نه وي—د مثال په توګه، هغه ملکی هدف چې په نیغه توګه په جنګ کې نه کارول کیږی ــ دا ډول عملیات د نړیوال بشري حقونو قانون تابع دي. د قانون د تنفیذ په حالت کې، د وژونکي ځواک څخه ښایي هغه وخت کار واخسیتل شي چې دا یقیني شي کوم څوک بل څوک وژني (وژونکی ځواک ته تناسب ورکول) او دهغې لپاره کومه بله طریقه د بندي کولو پاتی نه وي (وژونکی ځواک ته اړتیا). (وکتل شی الف/۳۱۱/۶۱، پاراګراف. ۴۵-۳۳; د ځواک استعمال او د تودې وسلې اساسات د قانون د تنفیذ ماموریت، ۹ اساسات; د قانون د تنفیذ د مامورینو کړنی، دریمه ماده.)

[10]د بیلګې په توګه، د شپې له خوا د یرغلونو شاهدانو او د مشکوکو کسانو د کورنیو غړیو داسې ویل چې مشکوک خلک کیدای شي ددوې د کار ځای او یا د کار ځای ته د تګ پر مهال ونیول شي، ځکه چې ښځو او ماشومانو ته د ملاحظی وړ خطر متوجه وي.

[11]د هغه نړیوال بشر پاله قوانینو په پام کې نیولو سره، چې د نا نړیوالي وسله والي منازعو لپاره د تطبیق وړ دي، حملې یوازی پر مشروع پوځي موخو باید وشي (آی سی آر سی، ۷ قانون). د ځانګړو پوځی موخو، برسیره(آی سی آر سی، ۸ قانون)، مشروع پوځی موخې کیدای شي چې جګړه ماران او هغه ملکیان چې په نیغه توګه په جنګ کې برخه اخلی، په بر کې نیسي (آی سی آر سی، ۱،۶ قانون). جګړه ماران "د وسله والو منازعو وسله والو ډلو غړي" (د طبی او مذهبی پرسونل څخه پرته) دي (آی سی آر سی، ۳ قانون). هغه کسان چې د منازعې د غاړو سره تړلی او یا یې ملګرتیا کوي، که چیری دا غاړه دولت وي او یا کومه بله وسله واله ډله ــ باید جګړه مار ونه پیژندل شی، تر هغه چې په نیغه توګه په جګړه کې ونډه وانخلي. (یو ملکی شخص له یرغل څخه مصُون دی، خو دا په دی معنی نده چې هغه به د ملی قوانینو د نقض کولو په دلیل نشي بندی کیدای، په هر ترتیب، د قانون تنفیذولو چاری اساساً د نړیوالو بشری حقونو قانون له مخی ارزول کیږی، نسبت دې ته چې د نړیوال بشرپاله قوانینو له خوا.)

[12]د شپې له خوا د کښتونو د اوبولو زیاتې قصې ما واوریدلې ــ چې دا یو معمول کار دی، او دوې پدی خاطر چې د اوبو تبخیر کیدو څخه مخنیوی وشي، دا کار کوي ــ او دوی د مخکنیو او هوایي حملو ښکار ګرزي. کتونکي په دې اند دي چې دا ډول وژنی په دی سبب را منځ ته کیږي چې نړیوال ځواکونه داسې اټکل کوي هر هغه څوک چې د شپې له خوا حرکت کوي شاید چې دښمن وي. دی ته ورته ادعاګانی ما واوریدلی هغه کسان چې د شپې له خوا سفر کوي حملی پری شوي (په یوه پیښه کی، یو څوک چې ښځه یې رنځوره وه د درملو لپاره روغتون ته روان وو) او نور هغه کسان وو چې په لیرې ځای کې یې د ساختمانی کار په خاطر کمپ وهلی وو. مشرانو او کتونکو د نړیوالو ځواکونو څخه شکایت درلود، هغه څوک چې د خپل ځان امنیت لپاره وسلې لیږدوي، دوی یې د دښمن په توګه پیژنی او یا هغه څوک چې د ساختمانی کارونو او یا قیمتی ډبرو کانونه راباسی ــ په نورستان کی په پراخه توګه شتون لري ــ د سړک د غاړی دبم جوړولو د شواهدو په تور یې نیسي. یوه کتونکی وویل چې نړیوال ځواکونه باید زموږ واقعیتونو ته پام وکړي: "موږ غریب یو، موږ رمې پیایو، موږ اړتیاوې لرو او ضرورت پیښیږي چې د شپې له خوا وګرزو ــ خو موږ دا کارونه نه شو کولای."

[13]د نورستان ولایت څخه یو مشر، یو ځایي ولسوال په دې تورن کړ، چې هغه د نا سمو معلوماتو په ورکولو سره خپل ځایي رقیبان د نړیوالو ځواکونو تر حملو لاندې راوستل. یو بل قومی مشر د کرنګل کلی د کنړ ولایت څخه ادعا وکړه، چې د دولت پر ضد "مقاومت" د نړیوالو ځواکونو له خوا د یو مشهور قومي مشر پر کور له یرغل نه وروسته تحریک شوو. د خسارې جبران ورنه کړل شو او دی مشر د مخالفینو سره اتحاد وکړ او پر نړیوالو ځواکونو یې د حملو کولو زمینه برابره کړه. یو بل کتونکي د ننګرهار ولایت د غنی خیلو ولسوالي څخه د ورته پیښې چې د نا سمو معلوماتو پر بنسټ شوې وه، څرګندوني وکړې. یو بل کس د کندهار ولایت د میوند ولسوالی څخه وویل

چې د نړیوالو ځواکونو افغاني ژباړونکي د هغه چا نه چې پیسې غوښتې، او هغه ورنکړي د طالب ټاپه یې پرې ووهله، او ګواښ یې ور ته کاوه.
د هوایي او د شپې حملو په باب معلومات وروسته راځي.
[14]یو لوړپوړي چارواکي وویل، چې ملکي تلفات اکثراً ډیر ښودل کیږي. هغه زیاته کړه کله نا کله ځایي اوسیدونکي هغه کسان چې په تربګنیو او خپل منځیو شخړو کې له منځه تللي وي د ملکي تلفاتو په شمیر ور اضافه کوي، او یا داسې انګیرې چې دا تربګني او خپل منځي شخړې د هغه منازعې یوه برخه ده چې د دولت او طالبانو تر منځ روانه ده.
[15]دې ته ورته، د نورستان ولایت مشرانو وویل هغو سیمو چې د ولایتي بیا رغوني ټیمونو یا (پی آر ټي) له خوا پرمختیایي مرستې تر لاسه کړې ښه پاملرنه ورته شوې، او هغه سیمې چې دا ډول مرستې یې نه دي تر لاسه کړې له دې ویرې چې د مخالفینو ګمان پرې و نه شي او د یرغل د کیدو له لامله، خپلې سیمې یې خوشې کړې دي.
[16]یو کتونکي وویل، چې د دې په سیمه کې خلک هڅې کوي چې د خپل منځي دښمنېو د غچ اخستېلو په موخه ولسوال ته ورشي خو هغه د معلوماتو لرولو له کبله د دې دا قصې نه مني، خو کله نا کله چې والي ته ورشي نو هغه هم په سختې تشویق کیدای شي، خو دې بیا نړیوالو ځواکونو ته ورشي، او هغوي پرته له دې نه چې رارسیدلې معلومات ثابت کړي یرغل ته لاس اچوي.
[17]د اوسني همغږي د جوړښت په اړوند ما د یو شمیر والیانو او امنیتي چارواکو سره خبرې وکړې. په داسې حال کې چې ترتیبات بیلابیل دي، خو په ظاهري توګه اوونیز مجلسونه جوړیږي، چې په هغه کې والیان، د نړیوالو ځواکونو استازي، افغان ملي اردو، افغان ملي پولیس، او ملي امنیت راټولیږي. په دې اوونیزو مجلسونو کې کله کله د ټیټې کچې استازی هم ونډه اخلي. د ولایتي همغږي کمیټه (پی سي سي) په ورته جوړښت سره په ساحوي کچه جوړیږي، خو د ولسوالیو په کچه داسې غونډې په نادره توګه جوړیږي. ټولو ذیربطو غاړو وویل چې د دغه جوړښت اغیزمنتوب، د خپل منځي روابطو او د ګډون کوونکو په اعتماد پورې اړه پیدا کوي. د هغو ډیرو رسمي چارواکو سره چې ما خبرې وکړې دا اندیښنه یې درلوده، چې نړیوال ځواکونه اوس هم ځیني عملیات پرته له مخکني مشورې څخه پلي کوي.
[18]د سره صلیب نړیواله کمیټه، ۱۶ قانون. د زیاتو معلوماتو په خاطر ۴ می او ۹ می لمن پاڼې ته لاړ شي.
[19]یو ان دې اس اس په لمړیو څلورو میاشتو د ۲۰۰۸ کال کې ۳۸۱ ملکی تلفات ښوودلي (د هغې نه ۲۱۴ د ځان مرګي حملو په پایله کې را منځ ته شوې).
[20]یو ان، یو ان دې اس اس (۸ مې ۲۰۰۸)
[21]که چیرته داسې وګڼو، چې یو طالب پر یوه پوسته حمله وکړي او پولیس ووژني، نو دې به نړیوال بشر پاله قانون نه وي مات کړي، او په عین حالت کې که چیرې یو طالب د پولیسو پر پوستې ځان مرګي برید وکړي، ځان او پولیس ووژني نو بیا یې هم نړیوال بشر پاله قانون نه دې مات کړي.
[22]د عهد ماتول او یا غداري کړل داسې یو د جعل او تزویر کار دې، چې د منازعې یوه غاړه دا مني چې دې د دښمن په مقابل کې د ځان ساتنې حالت غوره کړي. الف پي ۱; آی سي سي. او وګورې جی اشلي روش، "نیرنګ او غداري د وسله والي منازعې په بهیر کې"، ۲۳ یو. تول. ال. ۳۹۵ (۱۹۹۲-۱۹۹۱).
[23]وګورې II. د. برخې ته.
[24]ملکی وګړي د طالبانو د هویت او ځایونو د څرګندولو معلومات پیدا کولای شي، هغوي د سړک د غاړې د بمونو د ښوودلو سره د نړیوالو ځواکونو څخه انعام اخلي، د نورو مرسته کوونکو او مخبرانو هم خبر وي، او همداسې د جګړه مارانو د استخدامولو مخه نیوې کولای شي اویا چټکتیا په کې راوستې شي، او داسې ورته کارونه.
[25]د نړیوال بشرپاله قوانینونوهغه برخې چې کورنېو وسله والو منازعو ته اړوند دي، په شمول د دریمې مشترکې مادې د ۱۹۴۹ د ژینوا د کنوانسیون، د هغه چا وژنه "چې په جنګ کې ونده نه اخلي" په شمول د هغو جنګیالیو چې "خپلې وسلې یې پر مځکه ایښې وي" او یا هغه څوک چې د جګړې نه د ټپي کېدو له کبله او یا "کوم بل علت وي" له جګړې وتلې وي، منعه کړې دي. دریمه مشترکه ماده همدا شان"د اعدام د حکم ورکول او د هغې تر سره کول پرته له مخکني قضاوت او قانونی محکمې نه، او د ټولو هغه عدلي تضمینونو چې متمدن وګړې یې لري" منع کړې دي. د یاد شوېو تضمېنونو مفردات کیدای شي، چې په مدني او سیاسي نړیوال کنواسیون او د بشرې حقونو نړیواله اعلامیه کې پیدا شي. وړاندې بیا نړیوال بشر پاله قوانین همیشه ددې ممانعت کوي چې "هغه د ډار اچونې او خشونت اعمال چې د ملکي وګړو په بین کی د ترور سبب شي" (آی سی آر سی، ۲ قانون).
[26]د داسې یو چا په باره کې ما ته وویل شول، چې د طالبانو له خوا وروسته ددې نه چې د "شپې پاڼې" په ذریعه چې د جومات پر دیوال ټینګه شوې وه او په هغې کې ویل شوې وو، چې نړیوالو ځواکونو ته معلومات مه ورکوي، سر یې تري نه پرې کړې وه. که څه هم دې د خپلو کړنو له کبله تر ګمان لاندې راغلې وو، او قومي مشرانو هغه وخت د طالبانو د ایستلو پریکړه وکړه چې دوې ته د نړیوالو ځواکونو له خوا خبرتیا ورسېده. په خبرتیا کې داسې راغلې وو چې، که چیرې طالبان د دې له ځایونو څخه حملې وکړي، نو دې به یې تاوان ورکړي، او ملکی وګړی به مړه شي. خو مشران په دې وتوانېدل چې طالبان خپه کړي، د نړیوالو ځواکونو راضي کول او هغوی د خپلو نیتونو څخه راګرځول ددې لپاره ممکنه خبره نه وه. په واقعیت کې ما ته وویل شول، چې نړیوالو ځواکونو پر هغه لټونکي ډلې ډزونه وکړل کوم چې په یو ورک شوې کس پسې ګرزیدل.
یوه بله پېښه هم ددې سپېناوې کوي، چې ملکي وګړو ته څومره ګرانه ده چې د ښکیلو ډلو ضد او نقیض غوښتنو ته مناسب ځواب ورکړي.
کتونکو ما ته وویل چې څرنګه د طالبانو شتون ددوې په کلي کې د نړیوالو ځواکونو له خوا د یرغل لامل وګرځید. او دا د دواړو جګړه مارانو او هغوی چې ګناه یې نه درلوده د یرغل موخې شول. دې وویل چې دغه پېښه ددې لامل شوه چې د ځایي مشرانو یوه جرګه جوړه او دا پریکړه وشوه چې د طالبانو د راتلو خنډ به ګرځي، او هغوی به رټي. همدا شان دوې پریکړه وکړه چې د هغه چا کور به سوځي کوم چې د طالبانو څخه ملاتړ کوي او دولت ته به یې سپاري. دا جوته نه وه چې آیا د جرګې پریکړې د صداقت له مخې وې او نړیوالو ځواکونو پر دې پریکړو اعتماد درلود که نه، خو په پایله کې نړیوالو ځواکونو پر دې یرغل وکړ او د دوو ملکي وګړو د مرګ لامل شول.

[27]د هغه بیاناتو پر بنسټ چې د کتونکو له خوا بیان شوي، ما په افغانستان کې د زیات شمیرشپو پاڼو او نورو تبلیغاتي پاڼو په اړوند معلومات تر لاسه کړل. د طالبانو له خوا هغه خطرونه چې د دوی له خوا په نیغه توګه، د تیلفون په ذریعه، د شپو پاڼو او یا د نورو تبلیغاتي پاڼو په ذریعه کیږی په دې موخه وي، چې وګړي خپل اطاعت ته مجبور او د دولت، نړیوالو ځواکونو او نورو ډلو سره د مرستې څخه یې وډاروي. هغه کسان چې ډارول کیږي او پر نښه کیږي شامل دي له، د علماو د شورا غړي ملایان چې دولت ته مشورې ورکوي، د ولایتي شورا غړي (خاصتاً ښځینه غړي)، ښوونکي، د ښوونځیو زده کوونکي (خاصتاً ښځینه زده کوونکي)، هغه مشران چې د دولت سره مرستندویه وي، هغه موټرچلوونکي چې نړیوالو ځواکونو ته شیان رسوي، د دولت کارکونکي، او هغه کسان چې نا دولتي بنسټونو سره کار کوي. په کندهار کې یوې شپې پاڼې چې مخکنیو ابلاغیو ته یې اشاره کوله دا چې خلک باید د دولت او نورو نا دولتي بنسټونو سره کار ونکړي، او ځانګړیو کورنیو ته یې اخطار ور کاوه، چې د دوی غړي باید کار ونکړي، او که نه مړه به شي. د ملي اردو کسان او هغه کسان چې دولت او نړیوالو ځواکونو ته د معلوماتو ورکولو ګمان پرې وشي په ورځني توګه سره هدف ګرزي. په یوه شپه پاڼه کې د خوست په ولایت کې داسې ویل کېدل "هر هغه څوک چې د نه تر سره شوي ځانمرګي برید په هکله رپوټ ورکړي د مرګ سره به مخامخ شي. د دولت او نړیوالو ځواکونو سره اړیکې مه نیسي." په یوه بله شپه پاڼه کې د کنړ په ولایت کې داسې راغلي وو، "د دولت سره مرسته مه کوي، جاسوسي مه کوي، د اردو او یا پولیسو لیکو سره مه یو ځای کیږي." د ملي اردو اوسني او پخواني غړي تښتول شوي او یا وژل شوي. (دا په داسې حال کې ده چې د ملي اردو جنګیالي د مشروع پوځي اهدافو په قطار ګې راځي، خو د منازعې هغه غاړې چې څوک اسیر کړي نو د وژلو څخه یې منع کړای شوي دي. په ځینو وختونو کې، طالبانو د خلکو تک راتک په ځینو سیمو کې چې د دوی تر ولکې لاندې وي او هم د دولت تر ولکې لاندې وي منع کوي. لکه د کندهار په ځینو برخو کې طالبانو خلکو ته امر کړی چې پاکستان ته دی لاړشي تر دی چې د کندهار ښار ته د خپلو اړتیا وړشیانو او دارو درمل په خاطر ځي. ځیني نورې شپې پاڼې بیا د ټولنیزو مقرراتو د وضع کولو په نیت خپریږي. (د نمونې په توګه د کنړ په ولایت کې خلکو ته وویل شول، چې خپلې ږیرې دی نه خرېږي.)

[28]د طالبانو له خوا تېرې په ختیځ او سویل کې سره توپیر لري. په ختیځ کې شپې پاڼې د یو ټولیز سرزنش بڼه لري چې خلک باید بهرنیانو سره مرسته ونکړي; خو که چیرې سویل ته پام وشي، هلته شپې پاڼې په روښانه توګه ځانګړې خلکو ته د ځانګړو کړنو څخه د ډډې کولو امر کوي. او په ختیځ کې هغه خلک چې د مرستندویانو ګمان پرې کیږي، کیدای شي څو ځلې اخطار ورکړل شي او حتی کیدای شي چې وروسته د نیول کیدو څخه د طالبانو له خوا بیرته خوشې شي، په داسې حال کې چې په سویل کې تر ډیره کیدای شي چې د سرغوڅوني تر بریده خبره ورسېږي. ارقام او شواهد د دې بیان کوي، چې دا وژنې په سویل او سویل ختیځ کې د ختیځ په پرتله ډیرې دي. طالبان په څو محدودو سیمو کې (عدلی) کړني تر سره کوي، خو ډیرې (سزاګاني) په نیغه توګه د دوی د جنګیالیو له خوا تر سره کیږي. دا ټولیزـــ ځانګړې اخطارونه، د کړاو نه ډکې ډاروني، او سرغوڅوني په زیاتېدونکي توګه په دواړو سیمو کې شتون لري ـــ خو، پاتې دې نه وي، چې دا توپیرونه ددې څرګندونه کوي چې د هغو خطرونو د را ټیټولو لارې چارې هم په دغو سیمو کې چې خلک ور سره مخ دي توپیر لري. کتونکو د دغه توپیرونو لپاره یو شمیر څرګندوني وړاندې کړې:

۱. په سویل کې، د ایدیولوژۍ له پلوه طالبان سخت دریځه دي. (او تر ډیره بریده دا خبره واقعیت هم لري، یو دلیل دا دې چې په سویل کې د طالبانو هغه رهبري چې ۱۹۹۰ مې په آخرو کې یې د هیواد ډیرې سیمې تر واک لاندې وې تسلط اوشتون لري، په داسې حال کې چې په ختیځ کې بیلابیلې ډلې ـــ لکه د حزب اسلامي او د القاعدې سره تړلې ډلې شته. په دواړو سیمو کې عام وګړي دوی ته د طالبانو خطاب کوي.)

۲. په ختیځ کې، قومي جوړښت پیاوړې دې، او دا لامل کیږي چې خلک په آساني سره د طالبانو د ګواښونو او نفوذ مخه ونیسي.

۳. د طالبانو بیباکه سرکوبې په سویل کې دا حقیقت څرګندوي چې دوی په دغه ځای کې د ختیځ په پرتله د خلکو پر مرسته تر ډیره حده د اراضیو او جغرافیې له پلوه تکیه کوي. په سویل کې، د طالبانو جنګیالي مجبور دي چې د خلکو په بین کې وي، او پر دوی باندې اعتماد وکړي چې د دوی د ځایونو او پیژندګلوي په اړه دولت او نړیوالو ځواکونو ته څه ونه وایي; په داسې حال کې چې په ختیځ کې دوی کړې شي چې پاکستان ته لاړ شي، او په دوراني توګه سره د سرحد نه تیر شي او خپلې حملې تر سره کړي. (سویلي ولایت به شمول د هلمند او کندهار هم د پاکستان سره سرحد لري، خو د ختیځ په پرتله ګڼ میشته ځایونه د سرحد څخه د دښتو په واسطه جلا کړای شوي دي.) د ختیځ اراضي د سویل په پرتله ډیرې پیچیلې او غرني دي.

په سویل کې، کتونکي همدا راز د طالبانو د تیریو په اړوند په دې باب، چې کله دوی نوی سیمې تر خپلې ولکې لاندې راولي او یا دا چې سیمې له په خوا نه تر ولکې لاندې وي، توپیر لري. په تیر مهال کې طالبانو هغه مشران وژل چې د دولت او یا نړیوالو ځواکونو سره یې اړیکې لرلې. په را وروستیو کې هغه څوک به قرباني کېدل چې د جاسوسي ګمان به پرې وشو. داسې حالات به د ځینو شواهدو لکه د امریکایي ډالرو په لرلو سره جوتېدل. د هغو کسانو له جملې څخه چې ما ور سره خبرې کولې یو شمیر یې په دی هم ډاریدل چې د بهرنیانو سره خبرې کړل هم د جاسوسي ټاپه لګولې شي.

[29]د طالبانو د قواعدو د کتاب یوه کاپي چې د " افغانستان د اسلامي امارت" د یوه لوړپوړي چارواکي له خوا امضآ شوې وه په ۲۰۰۶ کال کې د دوو ژورنالیستانو لاس ته ورغلې وه، کومو چې د طالبانو د یوه قوماندان سره یې مرکه درلوده. د بیلګې په توګه، د ښوونکو او نا دولتي بنسټونو کارکوونکو لپاره لاندینی قواعد راغلي:

۲۴) دغه لاس پوځي دولت ته د ښوونکي په توګه کار کول منع دي، ځکه په دغه توګه کفار تقویه کیږي. ریښتني مسلمان باید د مذهبي ښوونکو تر نظر لاندې په جوماتونو او ورته ځایونو کې خپلې زده کړې وکړي. درسي کتابونه باید د جهاد د وخت او یا د طالبانو د رژیم څخه وي.

۲۵) هر هغه څوک چې د ښوونکي په توګه دې لاس پوځي دولت ته کار کوي باید اخطار ورکړل شي. که چیرې هغوی د خپلو دندو د پریښودو څخه اباً وکړي نو باید چې وټکول شي. که چیرې ښوونکي د اسلام د اساساتو پر خلاف خپل کار ته دوام ورکړي، نو دسیمې قوماندان باید هغوی ووژني.

۲۶) د هغو نا دولتي بنسټونو سره چې د کفري قانون په رڼا کې هیواد ته راځي، باید داسې چلند وشي لکه چې د دولت سره کیږي. دوی د خلکو سره د مرستې تر عنوان لاندې راځي خو اصلاً دوی د دولت یوه برخه ده. نو بنآ موږ ددوی هیڅ عمل نه شو زغملې،

که چیرې هغه د سړک جوړول وي، د پلونو، د کلینیکونو، د مدرسو او یا داسې نور کارونه. که چیرې زموږاخطاریه په نظر کې و نه نیسي او ښوونځي بند نه کړي، نوباید وسوځل شي. خو ټول دینی کتابونه باید مخکی له مخکې راوېستل شي.

دا د قواعدو کتاب دا هم وایي چې دا ټول "قواعد اجباري دي" او "هر هغه څوک چې خلاف ورزي وکړي نو د اسلامی امارت د قانون سره سم چلند به وشي". "د مجاهدینو لپاره نوي لایحه" (د ۲۰۰۶ د نوامبر ۲۹ مه) په http://www.signandsight.com/features/1071.html> (ژباړه شوې ۲۰۰۶ د نوامبر ۲۹ مه)).) یوه کتونکي وویل چې په سویل کې چې د ملا محمد عمر واک ډیر په نیغه توګه دئ، دا قواعد د جنګیالیو کړني تر اغیزی راولي.

[30]په هغو قوانینو کې چې پر ملکي وګړو، چې په جګړه کې مستقیمه ونده نلري یرغل منع کړي هیڅ ډول استثنا نشته. په حقیقت کې د کورنې وسله والو منازعو په اړوند هغه نړیوال بشرپاله قوانین په تاکیدي ډول سره "د متحاربی ډلې څخه د انتقام اخېستنه" او همدا شان "د هر ډول متقابل عمل څخه د هغه چا پر ضد چې په نیغه توګه په جګړه کی بوخت نه وي او یا وغواړي چې د جګړې نه لاس واخلي" مخ نیوې کوي، (آی سی آر سی، ۱۴۸ قانون).

[31]د بشري حقونو قوانین دولتونو پر دې باندې ملزموي، چې د ژوندانه د حقونو نه د تیریو په صورت کې لګیدلي تورونه په "بې له ځنډ، په بشپړه او د خپلواکه او بې پرې بنسټونو" له خوا وڅېړي، (دبشری حقونو کمیټه، عمومي تبصره ۳۱ شمیره، "د قانوني الزامونو طبیعت پر غړو هیوادونو د کنوانسیون" (۲۰۰۴)، (سی سی پی آر/سی/ ریو.۱/اد. ۱۳)، پره ګراف. ۱۵.) دا مسُولیت د عمومی الزاماتو پر بنسټ منځ ته راغلي تر څو د هر وګړي د ژوندانه حقوق مطمین او خوندي شي. د ژوندانه حقوق د فسخ کولو وړ نه دي، سره له هغه شرایطو چې په (آی سی سی پی آر، ماده. ۴(۲)) راغلي; پدی ترتیب، وسله والي منازعې او د اشغال حالتونه د دولتونو مسُولیت د بشری حقونو دتېریو د څېړلو او قانوني تعقیبولو په اړوند نشي را کمولای. دا هم د منلو وړ نه ده چې د وسله والي منازعې په ترڅ کې ځینې حالتونه رامنځ ته کیدای شي چې د څېړنو مخه ډب کولای شي. داسې حالتونه هیڅ کله هم د څېړنو تر سره کولو الزام تر سیوري لاندې نه شي راوستي ــ دا نه شي کولای چې د ژوندانه د حقونو نه فسخ کیدونکي بڼه تر سیوري لاندې راولي ــ خو کیدای شي د څېړنو څرنګوالي،ځانګړتیاوې تر اغیزې لاندې راولي. د یوې- یوې پېښې د څېړلو پر بنسټ کیدای شي دولتونه لږ د کار وړ اقدامات د هغه څرګندو محدودیتونو په وړاندې په کار واچوي کوم چې ور سره مخ دي. د نمونې په توګه، کله چې د دښمن ځواکونه د پېښې ځای تر ولکې لاندې کړي نو د عدلی طب بشپړې څېړنې نا شونې وي. شرایطو ته د کتنې نه پرته، په هر حالت کې، څېړنې باید چې په ښه ډول او د امکان تر بریده تر سره شي، او هیڅ کله باید پر شکلیاتو بسنه ونکړو. (ای/سی ان.۵۳/۲۰۰۶/۴، ۳۳-۳۴. پاره ګرافونه.)

[32]د آیساف یوه قوماندان وویل چې هغه وخت کولای شي ووایي چې کوم ځانګړی عملیات د آیساف کوم هیواد تر سره کړی، چې دوی یو ځل دا موضوع لوړپوړو قوماندانانو ته وړاندې کړي او د هغوی له خوا تصدیق شي، چې آیا دا عملیات د آیساف د کومو ځانګړو ځواکونو له خوا شوي او همدا شان باید موږ د آزادې د ټینګولو عملیاتو د قوماندانې (او ای اف) څخه وپوښتو چې کوم ځواکونه په دی عملیاتو کې ښکیل وو.

[33]ما د یوه کتونکی سره په جلال آباد کې وکتل، کوم چې د ۲۰۰۷ د مارچ د ۴ می نیټې په پېښه کې یې خپل د کورنې غړي له لاسه ورکړي وو. په دغه پېښه کې عسکرو د ځانمرګي برید په ځواب کې د سړک تر ۲۰ کیلومتري پورې پر خلکو ډزې وکړې (وګورې دویمه برخه. ب.۵). کتونکي په دې تعجب کاوه او خوښ وو چې را استونکي دولت خپل عسکر ګرم وګڼل، خو په دی ناخوښ وو چې دا معلومات نه وو چې آیا دا عسکر محکمه شول، آیا دوی محکوم یا تبرئه شول، او آیا وړاندې نورې کړنې وشوې که نه. وروسته تر دې ما د ساحوي قوماندان سره وکتل، او هغه هم معلومات نه لرل. هغه وویل چې دا پېښه زموږ د پخوانیو ټولګیو په وخت پورې اړه نیسي او دوی اړونده دوسیې له ځان سره امریکې ته وړې دي. د هغې د معلوماتو سره، دا یو ستونزه وه. یو بل ساحوي قوماندان چې ما ور سره وکتل وویل، چې دا دومره ستونزه نده چې آیا د څېړونو او قانوني تعقیبونو څرک لګول کیږي یا نه، خو د زیان جبران کول د یوې ستونزې په توګه پاتې ده. هغه دا هم وویل چې اصلي خبره دا ده چې هغه څوک چې غواړي د څېړنو د پایلو په باب پوه شي، نو د همغه هیواد ځایي ورځپاڼې دې ولولي.

په حقیقت کی، زما د سفر په وخت کې، دپېښو محکمه په امریکا کې د مارچ د ۴ می پر حادثې باندې کار کاوه. لږ څه وروسته زما د راتګ څخه د افغانستان نه د امریکې پوځیانو یو لنډه وینا د پېښې په اړوند خپره کړه، او داسې په کې راغلي وو چې یوه امریکایي قوماندان "د پېښو د محکمې رپوټ په بشپړه توګه سره" وکوت او دا یې وپټېله چې دغو عسکرو په مناسبه توګه او د جګړې د قواعدو سره سم عمل کړي، او هغه تخنیکونه او روشونه چې پرهغه مهال تر سره شوي د څوګونیو یرغلونو پر وړاندې یو ځواب وو. د تعجب وړ نه ده، داسی سرسري او بې پایلې ځوابونه د ورته پېښو په اړوند د افغانستان د اوسنې حالت سره سمون لري. افغانان د دې حق لري چې وپوښتي چې دا پایلې پر کوم بنسټ شوي. خو هغه ټول اسناد چې د پېښو محکمې جوړ کړي په محرمه توګه ساتل کیږي. د کړونو لنډیز تر اوسه نه دې خپور شوي. د محکمې ۱۲۰۰۰ مخېز رپوټ، سپارښتونه او واقعی موندنې نه دې خپرې شوي. د امریکې دولت حتی هغو جاري قواعدو ته پاملرنه نه ده کړې، چې وایي اړوند چارواکي باید د رپوټ لنډیز د څېړنو د موندنو او سپارښتونو څخه د خبرولو په موخه ټولو ته وړاندې کړي. پرته له دې نه چې د پوځي محکمې د پریکړې په اړه، چې په څرګنده ښیي چې عادلانه نه وه، هغه روشونه چې د هغې پر بنسټ د امریکا پوځي عدلي سیستم په دغه ځانګړې پېښه کې تري نه کار واخېست، په بشپړه توګه د عامه مسُولیت پذیرې او روڼتیا د اصولو پر خلاف وو. په ډېره خواشېنې سره باید ووایو چې دا یوه تیر وتنه نه وه; بلکه دا یو اصل دې.

[34]د ناټو بیانیه، د ۲۰۰۸ د مې ۱۵ مه.

[35]وګورې آی سي سي پي آر، ۲(۳) ماده; د بشري حقونو کمیټه، عمومي تبصرې ۳۱، "د کنوانسیون پر غړو دولتونو د عمومي قانون د الزامونو طبیعت" (۲۰۰۴)، ۱۶ پره ګراف; Henckaerts & Doswald-Beck ، نړیوال بشر پاله عرفي قوانین (آی سي آرسي ۲۰۰۵)، ۱۵۰ قانون. د نړیوال بشر پاله قوانینو د مادی په حیث، "هغه دولت چې د نړیوالو بشر پاله قوانینو څخه پر سر غړوي مسُول وي نو باید د هرې مرینې او ژوبلې سبب چې ګرزیدلی وي، باید تاوان یې ورکړي" (آی سی آر سی، ۱۵۰ قانون.) په داسې حال کې چې نړیوالو بشر پالو قوانینو د الزامونو څرنګوالي تر چڼ لاندې دي، "زیاتېدونکي تمایل پر ددې دې چې د نړیوالو بشر پالو قوانینو د تیرېو قربانیانو ته داسې ځواک ورکړل شي چې د هغې پر بنسټ دوی وکولای شی چې په نیغه توګه د مسُول دولت څخه خپل تاوان تر لاسه کړي." (آی سی آر سی، لمړې ټوک، ۵۴۱ مه پاڼه.) دا انګیرنه تر هر بل وخت نه زیات د نړیوال بشر پاله قوانینو په چوکاټ کې الزامي معلومېږي چې "دا باید یقېني شي چې د هر هغه چا پر حقونو... چې تیرې شوې په وړ توګه سره جبران شي"(آی سی سي پي

آر،۲(۳)(الف) ماده، دبشري حقونو کمیټه، عمومي تبصره شمیره. ۳۱، " د کنوانسیون پر غړو دولتونو د عمومي قانون د الزامونو طبیعت" (۲۰۰۴)، (سی سی پی آر/سی/ ریو.۱/اد. ۱۳)، پره ګراف. ۱۶.) هغه تاوان چې د ټپي کیدو لپاره ورکول کېږي باید دواړه رواني او مالي خساره هم په کې شامل وي، بنآ تاوان "باید د بیرته ورکوني، د خساري جبرانولو او د رضایت بڼه ولري" (د دولت د مسُولیتونو ماده، ۳۱، ۳۴ مادی). ځکه بیرته ورکونه ــ "د هغه حالت راګرزول دی کوم چې د نا سمي کړني نه پخوا موجود وو" خو د چا د وژل کیدو په صورت کې به دا "اصلآ نا شوني" وي، خو د وړ تاوان ورکول به دواړه د خساري جبران او رضایت حاصل کړي (د مادی مصوده،۳۵. ماده). د خساري جبران "باید مالي زیان را ونغاړي" (د مادي مصوده، ۳۶. ماده) او رضایت "کیدای شي د خطا د منلو، د تآسف بیانولو، د رسمي بښني غوښتني او یا کوم بل مناسب روش" سره وشي (د مادي مصوده، ۳۷. ماده). په عمل کې، په افغانستان کې هغه پیسي او مالونه چې د مرګ په صورت ورکول کیږي، دد واړو عناصرو یعني هم د خساري د جبرانولو او هم د رضایت لپاره دي، دا د یوې کورنۍ د فعال غړي د لاسه ورکولو په بدل کې تر یوه بریده مرسته کولای شي او د پښیماني د ښودلو لامل هم کیدای شي.

[36]یو شمیر کتونکو په ډیره مایوسي سره وویل چې د مصر الازهر پوهنتون څخه مذهبي مشران په کلکه پر طالبانو غږ نه کوي، چې د هغو عملو او کړونو څخه چې د اسلامي اصولوسره په تضاد کې دي، لاس واخلي. هغوي په دې باور دي چې که د الازهر چارواکو ته د طالبانو رهبري ډیره پاملرنه و نه کړي، خو د افغانستان او پاکستان په ټولنو کې د دغه پوهنتون مشر ملا امام او نورو مذهبي شخصیتونو ته ډیر درناوي شته او دا کولای شي د طالبانو آزاد لاس تر یوه بریده را لنډ کړي.

[37]د ۲۰۰۸ کال د فبروري په میاشت کې، ملا محمد عمر داسي یو فرمان صادر کړ، چې د هغې پر بنسټ طالبان د سرغوځونو څخه منع کړاي شوي دي، او د هغې ځینې اغیزې د دوې پر کړنو ولیدل شوې.

[38]په اول کې، ما داسي سوچ وکړ چې امنیتي اندیښني به وي، د وسله والو ډلو له خوا تیاري تر یوه بریده دا کار ناشوني کوي. زه په دې هم پوهیدم چې بیلا بیلې غواړي به ددغه کار د سیاسي دلیلونو په اړوند انګېرني ولري. په پای کې، زه په دې نتیجه ورسیدم چې ددغو انګېرونو په وړاندې باید ودریږم او سره له دې چې ریښتني فرصتونه ما ته وړاندې شوي وو.

[39]په ۲۰۰۳ او ۲۰۰۴ کلونو کې، افغانستان دې ته نېږدې شوې وو، چې د پولیو مرض له منځه یوسي او په همدې وخت کې طالبانو اوځینو نورو داسي انګېرل چې د پولیو واکسین د عقیم کولو په موخه جوړ شوي، تر څو د مسلمانانو شمیره د نړۍ په کچه را ټیټه کړي. د همدغه دلیل پر بنسټ دوې د نرسانو او ډاکترانو په وژلو پیل وکړ، او راوړل شوې واکسینونه یې پر دوې باندې ځښل. په کال ۲۰۰۷ کې، په کویټه کې هغو کسانو چې د طالبانو د زعامت سره یې نیږدې اړیکې لرلې، د واکیسن د پروګرام موخې دوې ته تشریح کړې. د ۲۰۰۷ کال د سپټمبر په میاشت کې، د طالبانو د مشرتابه له خوا په کویټه کې یو لیک خپور شو، چې د نړۍ صحي سازمان، یونیسف او دافغانستان د عامې روغتیا وزارت ته یې اجازه ورکړه چې په سلګونه زره کوچنیان واکسین کړي.

[40]څرنګه چې یوه نړیوال پوځي چارواکي چې د ملي پولیسو روزنه یې کوله په زغرده وویل، "پولیس په ډیرو حالاتو کې هیڅ هم نه دي خو دوې ملېشې دي".

[41]په یوه بیلګه به بسنه وکړو. ما هغه وروستي پېښه په کومه کې چې پر پولیسو تور وو، چې د سیالي قبیلې یو شمیر خلک یې په ټولیزه توګه وژلي وځیرله. وژل شوې کسانو به ښایي چې له طالبان سره زړه خوالي درلوده او یا نه. د بیلا بیلو اړخونو سره د خبرو او بحثونو نه وروسته داسي اټکل کیدای شي چې په روښانه توګه په موږ و نه پوهیږو چې څه پېش شوي وو. خو اصلي خبره دا ده چې په دولت کې هیڅ داسي څوک نشته چې د دې شان پېښو د څیړنو سره علاقه ولري، عاملین ، ډیر لږ تعقیبېږي. او داسي ښکاري چې نړیواله ټولنه د روان حالت د بدلولو چمتوالي نلري.

[42]د کورنیو چارو وزارت د چارواکو پر وینا، د افغانستان د ۳۶۵ ولسوالیو له جملې څخه په ۱۳۱ ولسوالیو کې یوازې ملي پولیس د امنیتي ځواک په توګه شتون لري.

[43]یوه لوړپوړې دولتي چارواکي ما ته وویل "ټولنیزې پرمختیایي تګلاره" چې د محلي ارګانونو د خپلواک ریاست له خوا د خلکو ځاني ساتني ته د هڅولو په موخه په کار اچول شوې ده. دغه مقام زیاته کړه چې د ملي پولیسو او ملي اردو دومره کافي ځواکونه نشته چې د ښوونځیو ساتل په منازعی ځپلو سیمو کې په غاړه واخلي، او دې ته ورته دندې تر سره کړي نو "ټولنیزه پرمختیایي تګلاره" له قومي مشرانو څخه غواړي چې دا دندې تر سره کړي. ده زیاته کړه، د جانبي ګټې په توګه، کله چې دا اړیکې د دولت او ځایي ملیشو تر منځ جوړ شي نو کیدای شي چې د طالبانو د رخنې کولو په هکله، د سړک څنګ د بمونو او داسي نورو پېښو په اړوند د معلوماتو د راټولیدو زمېنې پیدا شي. خو داسي تګلارې کولای شي عامو وګړو ته ګواښ هم متوجه کړي، او په ټولنه کې د ځانګړو ډلو واکمن کیدو ته لاره اواره کړي، او د سیالو غاړو د زورولو، باج اخستېنې او حتی د وژلو لامل وګرزي.

[44]ما د مدني ټولني له هغه غړو سره وکتل چې دا پېښه یې ځیرلې وه، همدا راز د یو شمیر مظاهري کتونکو، او هغو سره چې په پېښه کې ټپیان شوي وو هم وکتل. ما د هغو کسانو څخه چې د مظاهرې له ځای څخه تښتیدلي وو د باور وړ څرګندوني واوریدې. کله چې د افغانستان بشري حقونو خپلواک کمیسیون یو بشپړ او محکوونکي رپوټ جوړ کړ، نو دولت پر هغې سترګې پټې کړې، او جلا څیړنې یې پیل کړې. دا څیړنې د نورو کوښښونو په شان پرته له کومې پایلې په خپله لاره لاړې.

[45]د هغو ارقامو له مخې چې د کورنیو چارو وزارت له خوا برابر شوي، د کورنیو چارو وزارت د کورنیو چارو عمومي ریاست ته په ۱۳۸۶ کال (۲۱ مارچ ۲۰۰۷ تر ۲۱ د مارچ ۲۰۰۸ پورې) ۴۳۶ قضیې رسېدلي دي، چې ۳۵۱ افسران او ۱۲ تنه جنرالان څارنوالي ته ور پېژندل شوي دي. د لوې څارنوال پر وینا تیر کال (یو کال وړاندې زما تر کتنې)، ۱۷ تنه د پولیسو افسران څارنوالي بند ته اچولي، چې ټول یې په یوه قضیه کې ښکیل وو. د استیناف محکمې د پریکړې سره سم دوې د ۲۰ میاشتو بند تیرولو څخه وروسته خوشې شول. دا په داسي حال کې ده چې د کورنیو چارو وزارت د طالبانو او نړیوالو ځواکونو له خوا د ملکي تلفاتو په هکله ارقام برابر کړي، خو د ملي پولیسو په اړوند یوازې وویل شول چې "د ملي پولیسو له خوا د پخپل سر وژنو په اړوند د هیڅ سرچېنې څخه کوم رپوټ نشته." ملي امنیت هم د ملي پولیسو د تیریو څارنه کوي. په هر ترتیب، د ملي امنیت یو چارواکي وویل، د رپوټ شوې تیریو په هکله کوم اقدام نه کیږي، که چېرې د کورنیو چارو وزارت او یا هم نورو دولتي لوړپوړیو چارواکو ته رپوټ ورکړو.

[46]د کورنیو چارو وزارت د هغو جرمونو په اړوند چې د ملي پولیسو له خوا کشف او څارنوالي ته وړاندې شوي وو، او عدلي پریکړې پرې صادرې شوې وې، ارقام وړاندې کړل. د ټولو جرمونو لپاره، د کورنیو چارو وزارت وویل چې ۱۰۰ په سلو کې کشف شوې قضیې څارنوالي ته لېږل شوې دي.

جرمونه	کال ۱۳۸۴ – ۲۱ د مارچ ۲۰۰۵د) ۲۰۰۶ د مارچ ۲۱)		کال ۱۳۸۵ – ۲۱ د مارچ ۲۰۰۶د) ۲۰۰۷ د مارچ ۲۱)		کال ۱۳۸۶ – ۲۱ د مارچ ۲۰۰۷د) ۲۰۰۸ د مارچ ۲۱)	
	د ملي پولیسو له خوا کشف شوې	قضایي حکم	د ملي پولیسو له خوا کشف شوې	قضایي حکم	د ملي پولیسو له خوا کشف شوې	قضایي حکم
وژنې	۱۵۴۷	۲۵	۱۴۳۱	۴۵	۱۳۵۹	۱۱
موندل شوې جسدونه	۳۸	۰	۵۱	۰	۵۸	۰
کیسه بري	۲۵۷	۹	۲۵۵	۲۳	۲۶۰	۴
غلا ګانې	۲۱۶۱	۶۱	۲۱۴۴	۱۲۱	۲۲۸۳	۴۱
وسله والې غلا ګانې	۱۹۶	۵	۲۰۱	۰	۶۴	۱
تښتونې	۲۶۰	۷	۲۵۲	۱۰	۲۱۸	۳
ټپي کول	۲۱۷۱	۱۵۷	۲۲۰۱	۱۲۹	۴۱۱۵	۵۶
اور لګېدني	۹۷	۳	۱۰۷	۳۱	۱۰۱	۹
د مخدراتو قاچاق	۲۶۵	۰	۲۳۵	۰	۱۶۳	۰
د شیانو قاچاق	۵۹	۰	۱۳۳	۰	۳۳۶	۰
په زور سره اخستنې	۱۳۸	۰	۱۰۱	۰	۶۵	۰
اختلاس	۷۴	۰	۱۰۳	۰	۴۷	۰
بدې ورکونه	۳۶	۰	۳۴	۰	۴۴	۰

د قضایي حکمونو ارقام د کورنیو چارو وزارت له خوا ورکړل شوې تر هغې چې د عدلي مقاماتو څخه وي، او واقعي ارقام یو څه لوړ دي. د کورنیو چارو وزارت پر وینا، "د یادولو وړ ده چې ددغه وزارت هڅې د دریو واړو محکمو جنایي قضیو د پریکړو په لاس ته راوړنه کې د منلو وړ پایلې ته ونه رسېدې، د عدلي ارګانونو او پولیسو تر منځ سړي اړیکې او د همغږۍ نشتوالي په ډېرو ولایتونو کې کیدای شي... په دې اړوند همیشه د کتنې وړ تیروتنې وشي."

[47]د نظام رسمي جوړښت د ۲۰۰۴ کال د جزایي کړنو موقت قانون باندې ولاړ دی، او ورسره نور قوانین او اساسي قانون. به هر ترتیب، دا په پراخه توګه منل شوې چې ددغو قوانینو د مقرراتو او لارښودونو سره د انطباق کچه ډېره ټیټه ده. باید زیاته شي، چې ډېرې قضیې د عرفي حقوقي جوړښت پر بنسټ حل کیږي.

[48]د جزایي کړنو موقت قانون، ۲۱،۲۳. مادې.

[49]د جزایي کړنو موقت قانون، ۳۹. ماده.

[50]د جزایي کړنو موقت قانون، ۲۵، ۶۳. مادې.

[51]د جزایي کړنو موقت قانون، ۷۱. ماده

[52]د جزایي کړنو موقت قانون، ۸۱،۸۳. مادې

[53]د کورنۍ د یوه غړي وژنه د نا شایسته کړونو د ګمان پر بنسټ، چې یوازې د مخالف جنس سره د جنسي اړیکو څخه نیولې بیا د کور نه د تېښتې پورې.

[54]د ۱۹۷۶ کال د جزا قانون ۴۷۶(۱) ماده داسې حکم کوي، د هغه ځانګړې جرم په وړاندې چې د کورنۍ د غړي له خوا تر سره شوې وي، قانونی اقدام هغه وخت شونې دې چې د متضرر له خوا شکایت وشي. هغه د پوښتنو ډکه انګیرنه چې د دغه مادو څخه کیږي، په

هغو قضیو کې چې متضرر (مړ وي) او هغه نشي کولای چې د قاتل پر ضد شکایت درج کړي او قاتل په دې پلمه د قانونی تعقیب څخه انکار وکړي.

[55]په ډیرو حالاتو کې د وګړو جلا وژنو ته د یو ساده جرم بڼه ورکول کېږي، او د دولتي مسُولیت تر کچې نه رسېږي. خو کله چې دا روش معلوم شي چې د دولت ځواب او اقدامات په واضحه توګه سره نیمګړي او نا کافي دي، نو بیا د دولت مسُولیت دی چې نړیوال بشري حقونو قانون عملي کړي. (وګورې ای/سي ان.۴/۲۰۰۵/۷، پره ګرافونه. ۷۵-۷۱) دا په دې دلیل ده چې د بشري حقونو قوانین دولتونه په دې مجبوروي چې څېړني وکړي، قانوني تعقیب وکړي، او هغه مجرمېنو ته چې د خلکو پر حقوقو تیري کوي باید سزا ورکول شي. (آي سي سي پي آر، ماده. ۲(۱).) کله چې د دغه کار په وړاندې د جاري قوانینو او یا کوم بل لامل له خوا خنډ وي، نو دولتونه مکلف دي چې هغه بدل کړي. (آي سي سي پي آر، ماده. ۲(۲).) څرنګه چې ځانګړي رپورټر ته په وار وار دا جوته شوي، هغه دولتونه چې د (ناموسي وژنو) عاملینو ته سزا نه شي ور کولای په دې ترتیب دوي نړیوال بشري حقونو قوانین تر پښو لاندې کوي. (وګورې ای/سي ان.۴/۲۰۰۰/۳، پره ګرافونه. ۸۴-۷۸; همدا راز وکتل شي د ښځو پر وړاندې د تېرېو رپوټ د ځانګړي رپوټ ورکوونکي له خوا، د هغې د سفر د لاملونه او پایلې افغانستان ته ۲۰۰۵، ای/سي ان.۴/۲۰۰۶/۶۱/اد.۵.)

[56]د نمونې په توګه وګورې.، طبیبان د بشري حقونو لپاره، "طبیبان د بشري حقونو لپاره، له چارواکو څخه غوښتنه کوي، چې د ډله یزو قبرونو په وړاندې خپل مسُولیتونه تر سره کړي" (د ۲۰۰۸ کال دسمبر).